

Бошланғич сарф

(Араб тили сарф фанидан дарслик)

Нашрга тайёрловчи:
Анвар Аҳмад

www.arabic.uz

Тошкент
2014-йил

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

إِنَّ الصَّرْفَ أُمُّ الْعُلُومِ وَالنَّحْوُ أَبُوهَا

Сарф

Сарф фани ўзакдан феъллар ва исмлар яшашни ўргатади.
Араб тилида оғиздан чиққан калима уч қисмга бўлинади.

1. Феъл.
2. Исм.
3. Ҳарф.

Ҳарфни иншааллоҳ наҳв дарсликларидида ўрганамиз.

Феъл

Бир иш ҳаракатни ҳосил бўлиши ва уни қайси замонда ҳосил бўлганига далолат қилган калима феъл, деб аталади.

Феъллар учта замонда бўлади.

1. ماضِي – ўтган замон феъли; ёзди, урди.
2. مُضَارِعٌ – келаси ва ҳозирги замон феъли; ёзяпти, уряпти, ёзади, уради.
3. أَمْرٌ – буйруқ феъли.

Феъллар уч шахсда бўлади;

- 1 – Шахс – مُتَكَلِّمٌ – сўзловчи.
- 2 – Шахс – مُخَاطَبٌ – тингловчи.
- 3 – Шахс – غَائِبٌ – ўзга.

Ҳамда;

مُذَكَّرٌ – эркакларга хос.

مُؤَنَّثٌ – аёлларга хос.

Ва яна:

مُفْرَدٌ – бирлик

تَشْبِيهٌ – иккилик

جمع – кўплик

Ўзак

Араб тилида иш ҳаракатни номини билдирган калима, “масдар” яъни “ўзак” дейилади.

Масдарни охиридаги – “...моқ”, “...иш” кўшимчалари орқали ажратиб олинади.

Масалан: حَرْبٌ، مَشِيٌّ، حَرْبِيٌّ каби.

Маъноси: урмоқ, ёзмоқ, юриш, югириш, каби.

Масдардан 7 хил феъл ва 5 хил исм ясалади.

Иштиқоқ

Иштиқоқ луғатда, сўзни ташкил топиши, маъносидадир.

Маънолари ва ҳарфларида бир-бирларига нисбат берилган икки сўзни, бирини иккинчисидан чиқариб олишга «иштиқоқ», дейилади.

Исм икки қисмга бўлинади:

1. Исми жомид (бир ҳолда турадиган исмлар)

2. Исми масдар.

Исми жомиддан ҳеч нарса иштиқоқ қилинмайди.

Масалан: رَجُلٌ – киши ва فَرَسٌ – от каби.

Исми масдардан эса бир неча нарса иштиқоқ қилинади.

Масдарнинг ўзбек тилидаги маъносининг охирига (-моқ, -иш) кўшимчаси кўшилади.

Масалан: حَرْبٌ – урмоқ ва قَتَلَ – ўлдирмоқ каби.

Масдардан қуйидаги 12 нарса иштиқоқ қилинади:

1. **Феъли мозий** – ўтган замон феъли.

2. **Феъли музореъ** – ҳозирги ва келаси замон феъли.

3. **Исми фойил** – иш бажарувчи зот.

4. **Исми мафъул** – қилинган иш номи ёки иш қилинмиш зот, яъни иш ўша кишининг устида олиб борилган кимса.

5. **Феъли жаҳд** – ўтган замон инкор феъли.

6. **Феъли нафий** – ҳозир ва келажак замоннинг инкор феъли.

7. **Феъли амр ҳозир** – буйруқ феъли.

8. **Феъли амр ғоиб** – ломлик буйруқ феъли.

9. **Феъли наҳий** – буйруқ феълининг инкори.

10. **Исми замон ва макон** – иш бажариладиган вақт ва жой.

11. **Исми олат** – иш бажарувчи қурол ва ускуна.

12. **Исми тафзил** – ортиқроқ иш бажарувчи.

حَرْبٌ – масдаридан қуйидаги 12 нарса иштиқоқ қилинади:

1. حَرْبٌ – урди у бир эркак киши, ўтган замонда.

2. يَضْرِبُ – уради у бир эркак киши, келаси замонда.
3. ضَارِبٌ – урувчи бир эркак киши.
4. مَضْرُوبٌ – урилган бир эркак киши.
5. لَمْ يَضْرِبْ – урмади у бир эркак киши, ўтган замонда.
6. لَا يَضْرِبُ – урмайди у бир эркак киши, келаси замонда.
7. اضْرِبْ – (амр ҳозир) ур сен бир эркак киши.
8. لِيَضْرِبْ – (амр ғоиб) урсин у бир эркак киши.
9. لَا تَضْرِبْ – урма сен бир эркак киши.
10. مَضْرُوبٌ – уриладиган вақт ва макон.
11. مَضْرَابٌ – урувчи қурол.
12. أَضْرَبْ – урувчирик бир киши.

Феъллар 7 хил бўлади

1. **Феъли мозий** – ўтган замон феъли.
2. **Феъли музореъ** – ҳозирги ва келажак замон феъли.
3. **Феъли жаҳд** – ўтган замон инкор феъли.
4. **Феъли нафий** – ҳозир ва келажак замонда иш-ҳаракатни инкорини билдирувчи феъл.
5. **Феъли амр ҳозир** – ломсиз буйруқ феъли.
6. **Феъли амр ғоиб** – ломлик буйруқ феъли.
7. **Феъли наҳий** – ўша заҳоти бир иш ҳаракатдан қайтариш.

Мозий феъли

Мозий феълнинг маълуми 14 сийғада келади:

бта ғоиб (3– шахс); бта мухотаб (2– шахс); ва 2та мутакаллим (1– шахс).

бта ғоиб сийғасининг 3таси музаккар (эркак жинси) сийғаси учун ва 3таси муаннас (аёл жинси) сийғаси учундир. бта мухотаб сийғасининг ҳам 3таси музаккар сийғаси ва 3таси муаннас сийғаси учундир. Мутакаллимнинг 2та сийғаси эса, ҳам музаккар ҳам муаннас сийғаси учундир. Ғоиб ва мухотаб сийғаларида музаккар сийғаси учун ҳам, муаннас сийғаси учун ҳам бирлик, иккилик ва кўплик бўлади. Мутакаллим учун эса фақат бирлик ёки кўплик бордир. Яъни бир киши: «Мен ва биродарим иккимиз,–деса ҳам иккилик сийғаси бўлмасдан кўплик сийғаси бўлади.

Мозий феълнинг маълуми қуйидагича сарфланади:

ضْرِبْ	урди у бир эркак киши, ўтган замонда (воҳид, музаккар, ғоиб сийғаси)

ضَرَبْنَا	урди у икки эркак киши, ўтган замонда (тасния, музаккар, ғоибайн сийғаси)
ضَرَبُوا	урдилар улар кўп эркаклар, ўтган замонда (жамъ, музаккар, ғоибийн сийғаси)
ضَرَبْتُ	урди у бир аёл, ўтган замонда (воҳида, муаннас, ғоибатайн сийғаси)
ضَرَبْنَا	урди у икки аёл, ўтган замонда (тасния, муаннас, ғоибатайн сийғаси)
ضَرَبْنَا	урдилар улар кўп аёллар, ўтган замонда (жамъ муаннас, ғоибат сийғаси)
ضَرَبْتُ	урдинг сен бир эркак киши, ўтган замонда (воҳид, музаккар, мухотаб сийғаси)
ضَرَبْتُمَا	урдингиз сиз икки эркак киши, ўтган замонда (тасния, музаккар, мухотабайн сийғаси)
ضَرَبْتُمْ	урдинглар сизлар кўп эркаклар, ўтган замонда (жамъ, музаккар, мухотабийн сийғаси)
ضَرَبْتُ	урдинг сен бир аёл, ўтган замонда (воҳида, муаннас, мухотаба сийғаси)
ضَرَبْتُمَا	урдингиз сиз икки аёл, ўтган замонда (тасния, муаннас, мухотабатайн сийғаси)
ضَرَبْتُمْ	урдинглар сиз кўп аёллар, ўтган замонда (жамъ, муаннас, мухотабат сийғаси)
ضَرَبْتُ	урдим мен бир эркак ёки бир аёл, ўтган замонда (воҳид ҳам воҳида, музаккар ҳам муаннас, мутакаллим сийғаси)
ضَرَبْنَا	урдик биз кўп эркаклар ёки кўп аёллар, ўтган замонда (жамъ, музаккар ҳам муаннас, мутакаллим сийғаси)

Мозий феълени мажхул ҳолга келтириш учун феълнинг охиридан олдинги харфни касралади ва у харфдан олдинги ҳар бир ҳаракатли харфни заммали қилинади. Масалан: ضَرَبَ –маълум феъл эди. Бу феълнинг охириги харфидан олдинги харф бўлган (و) –касралади қилинади – ضَرِبَ бўлади. Сўнгра (و) харфидан олдинги ҳаракатли бўлган харф –(ض) заммали қилинади – ضَرِبَ бўлади.

Мозий феълнинг мажхули ҳам 14 сийғада келади ва қуйидагича сарфланади:

ضرب	урилди у бир эркак киши, ўтган замонда (воҳид, музаккар, ғоиб сийғаси)
ضربًا	урилди у икки эркак киши, ўтган замонда (тасния, музаккар, ғоибайн сийғаси)
ضربوا	урилдилар улар кўп эркаклар, ўтган замонда (жамъ, музаккар, ғоибийн сийғаси)
ضربت	урилди у бир аёл, ўтган замонда (воҳида, муаннас, ғоиб сийғаси)
ضربًا	урилди у икки аёл, ўтган замонда (тасния, муаннас, ғоибатайн сийғаси)
ضربن	урилдилар улар кўп аёллар, ўтган замонда (жамъ муаннас, ғоибат сийғаси)
ضربت	урилдинг сен бир эркак киши, ўтган замонда (воҳид, музаккар, мухотаб сийғаси)
ضربتما	урилдингиз сиз икки эркак киши, ўтган замонда (тасния, музаккар, мухотабайн сийғаси)
ضربتم	урилдинглар сизлар кўп эркаклар, ўтган замонда (жамъ, музаккар, мухотабийн сийғаси)
ضربت	урилдинг сен бир аёл, ўтган замонда (воҳида, муаннас, мухотаба сийғаси)
ضربتما	урилдингиз сиз икки аёл, ўтган замонда (тасния, муаннас, мухотабатайн сийғаси)
ضربتن	урилдинглар сиз кўп аёллар, ўтган замонда (жамъ, муаннас, мухотабат сийғаси)
ضربت	урилдим мен бир эркак ёки бир аёл, ўтган замонда (воҳид ҳам воҳида, музаккар ҳам муаннас, мутакаллим сийғаси)
ضربنا	урилдик биз кўп эркаклар ёки кўп аёллар, ўтган замонда (жамъ, музаккар ҳам муаннас, мутакаллим сийғаси)

Музореъ феъли

Музореъ феълининг маълуми ҳам 14 сийғада келади. Музореъ феълининг аввалида кўшилиб келадиган ҳарфларга «музориъат ҳарфлари», дейилади.

Музориъат ҳарфлари 4та: ن، ي، ا، ت

Музореъ феълнинг маълуми куйдагича сарфланади:

يَضْرِبُ	уради у бир эркак киши, келаси замонда (воҳид, музаккар, ғоиб сийғаси)
يَضْرِبَانِ	уради у икки эркак киши, келаси замонда (тасния, музаккар, ғоибайн сийғаси)
يَضْرِبُونَ	урадилар улар кўп эркаклар, келаси замонда (жамъ, музаккар, ғоибийн сийғаси)
تَضْرِبُ	уради у бир аёл, келаси замонда (воҳида, муаннас, ғоибта сийғаси)
تَضْرِبَانِ	уради у икки аёл, келаси замонда (тасния, муаннас, ғоибатайн сийғаси)
يَضْرِبْنَ	урадилар улар кўп аёллар, келаси замонда (жамъ муаннас, ғоибат сийғаси)
تَضْرِبُ	урасан сен бир эркак киши, келаси замонда (воҳид, музаккар, мухотаб сийғаси)
تَضْرِبَانِ	урасиз сиз икки эркак киши, келаси замонда (тасния, музаккар, мухотабайн сийғаси)
تَضْرِبُونَ	урасизлар сизлар кўп эркаклар, келаси замонда (жамъ, музаккар, мухотабийн сийғаси)
تَضْرِبِينَ	урасан сен бир аёл, келаси замонда (воҳида, муаннас, мухотаба сийғаси)
تَضْرِبَانِ	урасиз сиз икки аёл, келаси замонда (тасния, муаннас, мухотабатайн сийғаси)
تَضْرِبْنَ	урасизлар сиз кўп аёллар, келаси замонда (жамъ, муаннас, мухотабат сийғаси)
أَضْرِبُ	ураман мен бир эркак ёки бир аёл, келаси замонда (воҳид ҳам воҳида, музаккар ҳам муаннас, мутакаллим сийғаси)
نَضْرِبُ	урамиз биз кўп эркаклар, ёки кўп аёллар келаси замонда (жамъ, музаккар ҳам муаннас, мутакаллим сийғаси)

Музореъ феълнинг мажҳули

Музореъ феълни мажҳул ҳолга келтириш учун феълнинг охиридан олдинги ҳарфни фатҳали ва музориъат ҳарфини заммали қилинади.

Масалан: يَضْرِبُ – маълум феъл эди. Бу феълнинг охирги ҳарфидан олдинги ҳарф бўлган (و) фатҳали қилинади – يَضْرِبُ бўлади. Сўнгра музориъат ҳарфи заммали

килинади / يُضْرَبُ бўлади. Музореъ феълининг мажхули ҳам 14 сийғада келади ва қуйидагича сарфланади:

يُضْرَبُ	урилади у бир эркак киши, келаси замонда (воҳид, музаккар, ғоиб сийғаси)
يُضْرَبَانِ	урилади у икки эркак киши, келаси замонда (тасния, музаккар, ғоибайн сийғаси)
يُضْرَبُونَ	уриладилар улар кўп эркаклар, келаси замонда (жамъ, музаккар, ғоибийн сийғаси)
تُضْرَبُ	урилади у бир аёл, келаси замонда (воҳида, муаннас, ғоиба сийғаси)
تُضْرَبَانِ	урилади у икки аёл, келаси замонда (тасния, муаннас, ғоибатайн сийғаси)
يُضْرَبْنَ	уриладилар улар кўп аёллар, келаси замонда (жамъ муаннас, ғоибат сийғаси)
تُضْرَبُ	уриласан сен бир эркак киши, келаси замонда (воҳид, музаккар, мухотаб сийғаси)
تُضْرَبَانِ	уриласиз сиз икки эркак киши, келаси замонда (тасния, музаккар, мухотабайн сийғаси)
تُضْرَبُونَ	уриласизлар сизлар кўп эркаклар, келаси замонда (жамъ, музаккар, мухотабийн сийғаси)
تُضْرَبِينَ	уриласан сен бир аёл, келаси замонда (воҳида, муаннас, мухотаба сийғаси)
تُضْرَبَانِ	уриласиз сиз икки аёл, келаси замонда (тасния, муаннас, мухотабатайн сийғаси)
تُضْرَبْنَ	уриласизлар сиз кўп аёллар, келаси замонда (жамъ, муаннас, мухотабат сийғаси)
أُضْرَبُ	уриламан мен бир эркак ёки бир аёл, келаси замонда (воҳид ҳам воҳида, музаккар ҳам муаннас, мутакаллим сийғаси)
نُضْرَبُ	уриламиз биз кўп эркаклар ёки кўп

аёллар, келаси замонда (жамъ, музаккар хам муаннас, мутакаллим сийғаси)

Жаҳд феъли

Жаҳд феълини яшаш учун музореъ феълининг аввалига م келтирилади. Масалан: م يَضْرِبُ каби. Бу م охири саҳиҳ бўлган феълларда воҳидларининг охиридаги ҳаракатни ($\text{م يَضْرِبُ} \rightarrow \text{م يَضْرِب}$), тасния ва жамъларининг эса охирларидаги нунларни ($\text{م يَضْرِبَانِ} \rightarrow \text{م يَضْرِبَانَا}$), ($\text{م يَضْرِبُونَ} \rightarrow \text{م يَضْرِبُونَا}$) туширади.

Охири ҳарфи иллат бўлган феълларда воҳидларидан ҳарфи иллатни ($\text{م يَرْمِي} \rightarrow \text{م يَرْمِي}$) тасния ва жамъларининг эса охирларидаги нунларни ($\text{م يَرْمِيَانِ} \rightarrow \text{م يَرْمِيَانَا}$), ($\text{م يَرْمِيُونَ} \rightarrow \text{م يَرْمِيُونَا}$) туширади.

Аммо муаннасининг икки жамъ сийғасининг охиридаги ن лар кўплик аломати бўлгани учун у нунлар ҳеч қачон тушмайди.

Яна م музореъ феълининг маъносини мозийга кўчириб, инкор қилади.

жаҳд феълининг маълуми 14 сийғада келади:

م يَضْرِبُ	урмади у бир эркак киши, ўтган замонда (воҳид, музаккар, ғоиб сийғаси)
م يَضْرِبَانَا	урмади у икки эркак киши, ўтган замонда (тасния, музаккар, ғоибайн сийғаси)
م يَضْرِبُونَا	урмадилар улар кўп эркаклар, ўтган замонда (жамъ, музаккар, ғоибийн сийғаси)
م تَضْرِبُ	урмади у бир аёл, ўтган замонда (воҳида, муаннас, ғоибата сийғаси)
م تَضْرِبَانَا	урмади у икки аёл, ўтган замонда (тасния, муаннас, ғоибатайн сийғаси)
م تَضْرِبُونَا	урмадилар улар кўп аёллар, ўтган замонда (жамъ муаннас, ғоибат сийғаси)
م تَضْرِبُ	урмадинг сен бир эркак киши, ўтган замонда (воҳид, музаккар, мухотаб сийғаси)
م تَضْرِبَانَا	урмадингиз сиз икки эркак киши, ўтган замонда (тасния, музаккар, мухотабайн сийғаси)
م تَضْرِبُونَا	урмадингизлар сизлар кўп эркаклар, ўтган замонда (жамъ, музаккар, мухотабийн сийғаси)

لم تَضْرِبِي	урмадинг сен бир аёл, ўтган замонда (воҳида, муаннас, мухотаба сийғаси)
لم تَضْرِبَانَا	урмадингиз сиз икки аёл, ўтган замонда (тасния, муаннас, мухотабатин сийғаси)
لم تَضْرِبْنَ	урмадингизлар сизлар кўп аёллар, ўтган замонда (жамъ, муаннас, мухотабат сийғаси)
لم أَضْرِبْ	урмадим мен бир эркак ёки бир аёл, ўтган замонда (воҳид ҳам воҳида, музаккар ҳам муаннас, мутакаллим сийғаси)
لم نَضْرِبْ	урмадик биз кўп эркаклар ёки кўп аёллар, ўтган замонда (жамъ, музаккар ҳам муаннас, мутакаллим сийғаси)

Жаҳд феълининг мажхули

жаҳд феълининг мажхули ҳам 14 сийғада келади:

لم يُضْرَبْ	урилмади у бир эркак киши, ўтган замонда (воҳид, музаккар, ғоиб сийғаси)
لم يُضْرَبَانَا	урилмади у икки эркак киши, ўтган замонда (тасния, музаккар, ғоибин сийғаси)
لم يُضْرَبُوا	урилмадилар улар кўп эркаклар, ўтган замонда (жамъ, музаккар, ғоибийн сийғаси)
لم تُضْرَبْ	урилмади у бир аёл, ўтган замонда (воҳида, муаннас, ғоиба сийғаси)
لم تُضْرَبَانَا	урилмади у икки аёл, ўтган замонда (тасния, муаннас, ғоибатин сийғаси)
لم يُضْرَبْنَ	урилмадилар улар кўп аёллар, ўтган замонда (жамъ муаннас, ғоибат сийғаси)
لم تُضْرَبْ	урилмадинг сен бир эркак киши, ўтган замонда (воҳид, музаккар, мухотаб сийғаси)
لم تُضْرَبَانَا	урилмадингиз сиз икки эркак киши, ўтган замонда (тасния, музаккар, мухотабайн сийғаси)
لم تُضْرَبْنَ	урилмадингизлар сизлар кўп эркаклар, ўтган замонда (жамъ, музаккар, мухотабийн сийғаси)

لم تُضْرِبِي	урилмадинг сен бир аёл, ўтган замонда (воҳида, муаннас, мухотаба сийғаси)
لم تُضْرِبَانَا	урилмадингиз сиз икки аёл, ўтган замонда (тасния, муаннас, мухотабатин сийғаси)
لم تُضْرِبْنَ	урилмадингизлар сизлар кўп аёллар, ўтган замонда (жамъ, муаннас, мухотабат сийғаси)
لم أُضْرِبْ	урилмадим мен бир эркак ёки бир аёл, ўтган замонда (воҳид ҳам воҳида, музаккар ҳам муаннас, мутакаллим сийғаси)
لم نُضْرِبْ	урилмадик биз кўп эркаклар ёки кўп аёллар, ўтган замонда (жамъ, музаккар ҳам муаннас, мутакаллим сийғаси)

Нафий феъли

Нафий феълини яшаш учун музореъ феълининг аввалига لا келтирилади. Масалан: لا يَضْرِبُ каби.

Бу لا музореъ феълининг маъносини истиқболга (келаси замонга) хослаб инкор этади.

Масалан: لا يَضْرِبُ дейилса, урмайди у бир эркак киши, келаси замонда, деган маъно чиқади. Лекин урмайпти у бир эркак киши, ҳозирги замонда, деган маъно чиқмайди.

Нафий феълининг маълуми 14 сийғада келади:

لا يَضْرِبُ	урмайди у бир эркак киши, келаси замонда (воҳид, музаккар, ғойб сийғаси)
لا يَضْرِبَانِ	урмайди у икки эркак киши, келаси замонда (тасния, музаккар, ғойбайн сийғаси)
لا يَضْرِبُونَ	урмайдилар улар кўп эркаклар, келаси замонда (жамъ, музаккар, ғойбийн сийғаси)
لا تَضْرِبُ	урмайди у бир аёл, келаси замонда (воҳида, муаннас, ғойба сийғаси)
لا تَضْرِبَانِ	урмайди у икки аёл, келаси замонда (тасния, муаннас, ғойбатайн сийғаси)
لا يَضْرِبْنَ	урмайдилар улар кўп аёллар, келаси замонда (жамъ муаннас, ғойбат сийғаси)

لا تَضْرِبُ	урмайсан сен бир эркак киши, келаси замонда (воҳид, музаккар, мухотаб сийғаси)
لا تَضْرِبَانِ	урмайсиз сиз икки эркак киши, келаси замонда (тасния, музаккар, мухотабайн сийғаси)
لا تَضْرِبُونَ	урмайсизлар сизлар кўп эркаклар, келаси замонда (жамъ, музаккар, мухотабийн сийғаси)
لا تَضْرِبِينَ	урмайсан сен бир аёл, келаси замонда (воҳида, муаннас, мухотаба сийғаси)
لا تَضْرِبَانِ	урмайсиз сиз икки аёл, келаси замонда (тасния, муаннас, мухотабатайн сийғаси)
لا تَضْرِبْنَ	урмайсизлар сиз кўп аёллар, келаси замонда (жамъ, муаннас, мухотабат сийғаси)
لا أَضْرِبُ	урмайман мен бир эркак ёки бир аёл, келаси замонда (воҳид ҳам воҳида, музаккар ҳам муаннас, мутакаллим сийғаси)
لا نَضْرِبُ	урмаймиз биз кўп эркаклар ёки кўп аёллар, келаси замонда (жамъ, музаккар ҳам муаннас, мутакаллим сийғаси)

Нафий феълининг мажҳули

Нафий феълининг мажҳули ҳам 14 сийғада келади:

لا يُضْرِبُ	урилмайди у бир эркак киши, келаси замонда (воҳид, музаккар, ғойб сийғаси)
لا يُضْرِبَانِ	урилмайди у икки эркак киши, келаси замонда (тасния, музаккар, ғойбайн сийғаси)
لا يُضْرِبُونَ	урилмайдилар улар кўп эркаклар, келаси замонда (жамъ, музаккар, ғойбийн сийғаси)
لا تُضْرِبُ	урилмайди у бир аёл, келаси замонда (воҳида, муаннас, ғойба сийғаси)
لا تُضْرِبَانِ	урилмайди у икки аёл, келаси замонда (тасния, муаннас, ғойбатайн сийғаси)
لا يُضْرِبْنَ	урилмайдилар улар кўп аёллар, келаси замонда (жамъ муаннас, ғойбат сийғаси)

لا تُضْرَبُ	урилмайсан сен бир эркак киши, келаси замонда (воҳид, музаккар, мухотаб сийғаси)
لا تُضْرَبَانِ	урилмайсиз сиз икки эркак киши, келаси замонда (тасния, музаккар, мухотабайн сийғаси)
لا تُضْرَبُونَ	урилмайсизлар сизлар кўп эркаклар, келаси замонда (жамъ, музаккар, мухотабийн сийғаси)
لا تُضْرَبِينَ	урилмайсан сен бир аёл, келаси замонда (воҳида, муаннас, мухотаба сийғаси)
لا تُضْرَبَانِ	урилмайсиз сиз икки аёл, келаси замонда (тасния, муаннас, мухотабатайн сийғаси)
لا تُضْرَبْنَ	урилмайсизлар сиз кўп аёллар, келаси замонда (жамъ, муаннас, мухотабат сийғаси)
لا أُضْرَبُ	урилмайман мен бир эркак ёки бир аёл, келаси замонда (воҳид ҳам воҳида, музаккар ҳам муаннас, мутакаллим сийғаси)
لا نُضْرَبُ	урилмаймиз биз кўп эркаклар ёки кўп аёллар, келаси замонда (жамъ, музаккар ҳам муаннас, мутакаллим сийғаси)

Амр феъли ҳақида

Амр икки қисмдир: амр ҳозир (*мухотаб*) ва амр ғоиб (*ғоиб ва мутакаллим*).

Амри ҳозир

Амри ҳозир музореъ феълининг бта мухотаб сийғасидан икки амал бажарилади:

1. Музореъ феълининг охирига қаралади. Агар феълнинг охири саҳиҳ ҳарф бўлса, сукунли қилинади.

Масалан: تَضْرَبُ → تَضْرَبُ каби.

Агар феълнинг охири ҳарфи иллат бўлса, ҳарфи иллат туширилади.

Масалан: تَضْرِبُ → تَضْرِبُ каби.

2. Музориъат ҳарфи бўлган (ت) ташлаб юборилади. Сўнгра унинг кейинидаги ҳарфга қаралади. Агар музориъат ҳарфидан кейинги ҳарф ҳаракатли бўлса, амр феъли шу ерда тугайди.

Масалан: تَبُّ (сакрайсан) феълини олайлик. Аввал охирги ҳарфга қаралади, охири саҳиҳ ҳарф бўлгани учун суқунли қилинади: تَبُّ. Кейин музориъат ҳарфи ташлаб юборилади. Унинг кейинидаги ҳарф ҳаракатли бўлгани учун амр феъли тугайди.

تَبُّ → تَبُّ → تَبُّ (сакра).

Агар музориъат ҳарфидан кейинги ҳарф суқунли бўлса, феълнинг ع ҳарфининг ҳаракатига қаралади. Агар феълнинг ع ҳарфининг ҳаракати касра ёки фатҳа бўлса, ясалаётган амр феълнинг аввалига касрали ҳамза келтирилади.

Масалан: (تَضْرِبُ – تَفْعَلُ вазнида); (تَحْمَدُ – تَفْعَلُ вазнида).

تَضْرِبُ → تَضْرِبُ → ضْرِبُ (ур);

تَحْمَدُ → تَحْمَدُ → حَمَدُ (мақта).

Агар феълнинг ع ҳарфининг ҳаракати замма бўлса, ясалаётган амр феълнинг аввалига заммали ҳамза келтирилади.

Масалан: (تَكْتُبُ – تَفْعَلُ вазнида).

تَكْتُبُ → تَكْتُبُ → كْتُبُ (ёз).

Шу билан амр феъли тугайди. Аммо اِفْعَالُ – اِفْعَالُ бобида амр феълнинг аввалига ҳар доим фатҳали ҳамза келтирилади.

(Масалан: اَكْرِمُ ، اَقِمُ)

ضْرِبُ феълдан амри ҳозир қуйидагича олинади:

تَضْرِبُ – мухотаб сийғасининг охирига қаралади. ب саҳиҳ ҳарф бўлгани учун суқун қилинади: تَضْرِبُ бўлади. Музориъат ҳарфи бўлган ت олиб ташланади: ضْرِبُ бўлади. Музориъат ҳарфидан кейинги ҳарф суқунли бўлгани учун феълнинг ع ҳарфи ҳаракатига қаралади. ع ҳарфи баробарида бўлган ر ҳарфи касрали бўлгани учун ясалаётган амр феълнинг аввалига касрали ҳамза келтирилади: اِضْرِبُ бўлади.

Амри ҳозир қуйидагича сарфланади:

اِضْرِبُ	ур сен бир эркак киши, (воҳид, музаккар сийғаси)
اِضْرِبَا	уринг сиз икки эркак киши, (тасния, музаккар сийғаси)
اِضْرِبُوا	уринглар сиз кўп эркак кишилар, (жамъ, музаккар сийғаси)
اِضْرِبِي	ур сен бир аёл, (воҳида, муаннас сийғаси)
اِضْرِبَا	уринг сиз икки аёл, (тасния, муаннас сийғаси)
اِضْرِبْنَ	уринглар сиз кўп аёллар, (жамъ муаннас сийғаси)

сийғаси)

Амри ғоиб

Амри ғоиб феъли музореъ феълининг аввалига (ﻝ) келтириш билан ясалади. Масалан: ﻝﻳَﻀْﺮِبُ каби.

Бу (ﻝ) музореъ феълининг охири саҳиҳ ҳарф бўлса, воҳидларининг охиридаги ҳаракатни туширади.

Масалан: ﻝﻳَﻀْﺮِبُ каби. Саҳиҳ феълда ҳам, ноқис феълда ҳам тасния ва жамъларининг охиридаги нунларни туширилади. Лекин муаннасининг жамъ сийғасидаги (ﻥ) кўплик аломати бўлгани учун ҳеч қачон тушмайди.

Агар амри ғоиб феълининг аввалига бирор – бир ҳаракатли ҳарф туташса, (ﻝ) суқунли ўқилади. Масалан: ﻝﻳَﻀْﺮِبُ (бас урсин) каби.

Амри ғоиб феълининг маълуми 8 сийғада келади: бта ғоиб ва 2та мутакаллим. Амри ғоиб феъли куйидагича сарфланади:

ﻝﻳَﻀْﺮِبُ	Урсин у бир эркак киши, (воҳид, музаккар, ғоиб сийғаси)
ﻝﻳَﻀْﺮِبَا	Урсин у икки эркак киши, (тасния, музаккар, ғоибайн сийғаси)
ﻝﻳَﻀْﺮِبُوْا	Урсинлар улар кўп эркаклар, (жамъ, музаккар, ғоибийн сийғаси)
ﻟﻴَﻀْﺮِبُ	урсин у бир аёл, (воҳида, муаннас, ғоиба сийғаси)
ﻟﻴَﻀْﺮِبَا	урсин у икки аёл, (тасния, муаннас, ғоибатайн сийғаси)
ﻟﻴَﻀْﺮِبْنَ	урсинлар улар кўп аёллар, (жамъ, муаннас, ғоибат сийғаси)
ﻟَاَﻀْﺮِبُ	ураин мен бир эркак ёки бир аёл, (воҳид ҳам воҳида, музаккар ҳам муаннас, мутакаллим сийғаси)
ﻟﻴَﻀْﺮِبُ	урайлик биз кўп эркаклар ёки кўп аёллар, (жамъ, музаккар ҳам муаннас, мутакаллим сийғаси)

Амри ғоибнинг мажхули

Амри ғоиб феълининг мажхули 14 сийғада келади. Истисно тарзида аввал мухотаб сийғаси сарфланади. Амри ғоиб феълининг мажхули куйидагича сарфланади:

لِتَضْرَبْ	урилгин сен бир эркак киши, (воҳид, музаккар сийғаси)
لِتَضْرَبَا	урилингиз сиз икки эркак киши, (тасния, музаккар сийғаси)
لِتَضْرَبُوا	урилингизлар сизлар кўп эркак кишилар, (жамъ, музаккар сийғаси)
لِتَضْرَبِي	урилгин сен бир аёл, (воҳида, муаннас сийғаси)
لِتَضْرَبَا	урилингиз сиз икки аёл, (тасния, муаннас сийғаси)
لِتَضْرَبْنَ	урилингизлар сизлар кўп аёллар, (жамъ муаннас сийғаси)
لِيَضْرَبْ	урилсин у бир эркак киши, (воҳид, музаккар, ғоиб сийғаси)
لِيَضْرَبَا	Урилсин у икки эркак киши, (тасния, музаккар, ғоибайн сийғаси)
لِيَضْرَبُوا	Урилсинлар улар кўп эркаклар, (жамъ, музаккар, ғоибийн сийғаси)
لِيَضْرَبْ	урилсин у бир аёл, (воҳида, муаннас, ғоиба сийғаси)
لِيَضْرَبَا	урилсин у икки аёл, (тасния, муаннас, ғоибатайн сийғаси)
لِيَضْرَبْنَ	урилсинлар улар кўп аёллар, (жамъ, муаннас, ғоибат сийғаси)
لِأَضْرَبْ	урилайн мен бир эркак ёки бир аёл, (воҳид ҳам воҳида, музаккар ҳам муаннас, мутакаллим сийғаси)
لِيَضْرَبْ	урилайлик биз кўп эркаклар ёки кўп аёллар, (жамъ, музаккар ҳам муаннас, мутакаллим сийғаси)

Наҳий феъли

Музореъ феълининг аввалига (لَ) келтириш билан наҳий феъли ясалади. Масалан: لَا تَضْرَبْ (урма) каби.

Наҳий лами (لَ) киритилганида музореъ феълининг охири саҳиҳ ҳарф бўлса, воҳидларининг охиридаги ҳаракатни (لَا تَضْرَبْ) каби суқун қилади. Агар охири иллат ҳарфи бўлса, воҳидларининг охиридаги ҳарфи иллатни (لَا تَضْرَبْ) каби туширади.

Шунингдек, тасния ва жамъларидаги (نَ)ларни ҳам туширади.

Лекин муаннасининг жамъларидаги (ﻭ)ларни туширмайди. Наҳий феълининг маълуми 14 сийғади келади. Бу феълда ҳам истисно тарзида аввал мухотаб сийғаси, кейин ғоиб ва мутакаллим сийғалари сарфланади.

Наҳий феъли қуйидагича сарфланади:

لَا تَضْرِبْ	урма сен бир эркак киши, (воҳид, музаккар, мухотаб сийғаси)
لَا تَضْرِبَانَا	урманг сиз икки эркак киши, (тасния, музаккар, мухотабайн сийғаси)
لَا تَضْرِبُونَا	урманглар сиз кўп эркак кишилар, (жамъ, музаккар, мухотабийн сийғаси)
لَا تَضْرِبِي	урма сен бир аёл, (воҳида, муаннас, мухотаба сийғаси)
لَا تَضْرِبَانَا	урманг сиз икки аёл, (тасния, муаннас, мухотабатайн сийғаси)
لَا تَضْرِبْنَ	урманглар сиз кўп аёллар, (жамъ, муаннас, мухотабат сийғаси)
لَا يَضْرِبْ	урмасин у бир эркак киши, (воҳид, музаккар, ғоиб)
لَا يَضْرِبَانَا	урмасин у икки эркак киши, (тасния, музаккар, ғоибайн сийғаси)
لَا يَضْرِبُونَا	урмасинлар улар кўп эркаклар, (жамъ, музаккар, ғоибийн сийғаси)
لَا يَضْرِبْ	урмасин у бир аёл, (воҳида, муаннас, ғоиба сийғаси)
لَا يَضْرِبَانَا	урмасин у икки аёл, (тасния, муаннас, ғоибатайн сийғаси)
لَا يَضْرِبْنَ	урмасинлар улар кўп аёллар, (жамъ, муаннас, ғоибат сийғаси)
لَا أَضْرِبْ	урмайин мен бир эркак ёки бир аёл, (воҳид ҳам воҳида, музаккар ҳам муаннас, мутакаллим сийғаси)
لَا نَضْرِبْ	урмайлик биз кўп эркаклар ёки кўп аёллар, (жамъ, музаккар ҳам муаннас, мутакаллим сийғаси)

Наҳий феълининг мажҳули

Наҳий феълининг мажҳули ҳам 14 сийғада келади ва қуйидагича сарфланади:

لَا تُضْرِبْ	урилма сен бир эркак киши, (воҳид, музаккар, мухотаб сийғаси)

لَا تُضْرِبْنَا	урилманг сиз икки эркак киши, (тасния, музаккар, мухотабайн сийғаси)
لَا تُضْرِبُوا	урилманглар сиз кўп эркак кишилар, (жамъ, музаккар, мухотабийн сийғаси)
لَا تُضْرِبِي	урилма сен бир аёл, (воҳида, муаннас, мухотаба сийғаси)
لَا تُضْرِبْنَا	урилманг сиз икки аёл, (тасния, муаннас, мухотабатайн сийғаси)
لَا تُضْرِبْنَ	урилманглар сиз кўп аёллар, (жамъ, муаннас, мухотабат сийғаси)
لَا يُضْرِبْ	урилмасин у бир эркак киши, (воҳид, музаккар, ғоиб сийғаси)
لَا يُضْرِبْنَا	урилмасин у икки эркак киши, (тасния, музаккар, ғоибайн сийғаси)
لَا يُضْرِبُوا	урилмасинлар улар кўп эркаклар, (жамъ, музаккар, ғоибийн сийғаси)
لَا تُضْرِبْ	урилмасин у бир аёл, (воҳида, муаннас, ғоиб сийғаси)
لَا تُضْرِبْنَا	урилмасин у икки аёл, (тасния, муаннас, ғоибатайн сийғаси)
لَا يُضْرِبْنَ	урилмасинлар улар кўп аёллар, (жамъ, муаннас, ғоибат сийғаси)
لَا أُضْرِبْ	урилмайин мен бир эркак ёки бир аёл, (воҳид ҳам воҳида, музаккар ҳам муаннас, мутакаллим сийғаси)
لَا نُضْرِبْ	урилмайлик биз кўп эркаклар ёки кўп аёллар, (жамъ, музаккар ҳам муаннас, мутакаллим сийғаси)

ИСМ 5 ХИЛ БЎЛАДИ

1

Исми фозил

Исми фозил сулосий мужаррад бобларида доимо فَاعِلٌ вазнида келади. Масалан: ضَارِبٌ каби.

Исми фозил бта сийғада келади: 3та музаккар ва 3та муаннас.

Исми фозил қуйидагича сарфланади:

ضَارِبٌ	урувчи бир эркак киши, (воҳид, музаккар сийғаси)

ضَارِبَانِ	урувчи икки эркак киши, (тасния, музаккар сийғаси)
ضَارِبُونَ	урувчи кўп эркак кишилар, (жамъ, музаккар сийғаси)
ضَارِبَةٌ	урувчи бир аёл, (воҳида, муаннас сийғаси)
ضَارِبَتَانِ	урувчи икки аёл, (тасния, муаннас сийғаси)
ضَارِبَاتٌ	урувчи кўп аёллар, (жамъ муаннас сийғаси)

Муаннасинг жамъ сийғаси яна فَوَاعِلُ вазнида ҳам келади.

Масалан: ضَوَارِبٌ –урувчи кўп аёллар (жамъ муаннас сийғаси).

Исми фовил сулосий мужаррад бобларидан бошқа бобларда ўша бобларнинг музореъ феълининг маълуми вазнида келади. Музориъат харфининг ўрнига заммали мийм (م) келтириб, охиридан олдинги харф касралади қилинади.

Масалан:

مُكْرِمٌ – يُكْرِمُ – أَكْرَمَ (хурмат қилувчи)

مُفْرِحٌ – يُفْرِحُ – فَرَحَ (хурсанд қилувчи)

مُدْخِرٌ – يُدْخِرُ – دَخَرَ (.малатувчи)

مُتَدَخِّرٌ – يَتَدَخَّرُ – تَدَخَّرَ (думаловчи)

2

Исми мафъул

Исми мафъул сулосий мужаррад бобларида доимо مَفْعُولٌ вазнида келади.

Масалан: مَضْرُوبٌ каби.

Исми мафъул ҳам бта сийғада келади: 3та музаккар ва 3та муаннас.

Исми мафъул қуйидагича сарфланади:

مَضْرُوبٌ	урилган бир эркак киши, (воҳид, музаккар сийғаси)
مَضْرُوبَانِ	урилган икки эркак киши, (тасния, музаккар сийғаси)
مَضْرُوبُونَ	урилган кўп эркак кишилар, (жамъ, музаккар сийғаси)
مَضْرُوبَةٌ	урилган бир аёл, (воҳида, муаннас сийғаси)
مَضْرُوبَتَانِ	урилган икки аёл, (тасния, муаннас сийғаси)

مَضْرُوبَاتٌ	урилган кўп аёллар, (жамъ муаннас сийғаси)

Муаннаснинг жамъ сийғаси яна مَفَاعِلٌ вазнида ҳам келади.

Масалан: مَضَارِبٌ – урилган кўп аёллар (жамъ муаннас сийғаси).

Исми мафъул сулосий мужаррад бобларидан бошқа бобларда ўша бобларнинг музореъ феълнинг мажхули вазнида келади. Музориъат харфининг ўрнига заммалик мийм (م) келтирилиб, охиридан олдинги харф фатхали қилинади. Масалан:

مُكْرِمٌ – يُكْرِمُ – أَكْرَمَ (хурмат қилинган)

مُفْرَحٌ – يُفْرِحُ – فَرَحَ (хурсанд қилинган)

مُدْخِرٌ – يُدْخِرُ – دَخَرَ (малатилган)

مُتَدَخِّرٌ – يَتَدَخَّرُ – تَدَخَّرَ (думалаган)

3

Исми замон ва исми макон

Исми замон ва исми макон сулосий мужаррад бобларининг يَفْعَلُ бобида ва сулосий мужаррад бобларининг мисол феълларида феълнинг ع харфи ҳаракати касралади бўлиб, مَفْعَلٌ вазнида келади.

Масалан:

مَضْرِبٌ → يَضْرِبُ – ضَرَبَ (مَضْرِبٌ боби, саҳиҳ феъл);

مَوْعِدٌ → يَعِدُ – وَعَدَ (مَوْعِدٌ боби, мисол феъл);

مَوْضِعٌ → يَضَعُ – وَضَعَ (مَوْضِعٌ боби, мисол феъл).

Исми замон ва исми макон сулосий мужаррад бобларининг يَفْعَلُ бобидан бошқа бобларда ва сулосий мужаррад бобларининг ноқис феълларида феълнинг ع харфи ҳаракати фатхали бўлиб, مَفْعَلٌ вазнида келади. Масалан:

مَنْصَرٌ → نَصَرَ – يَنْصُرُ (مَنْصَرٌ боби, саҳиҳ феъл);

مَرْمِيٌّ → رَمَى – يَرْمِي (مَرْمِيٌّ боби, ноқис феъл);

مَكْنَسٌ → كَنَّسَ – يَكْنُسُ (مَكْنَسٌ боби, саҳиҳ феъл).

Исми замон ва исми макон сулосий мужаррад бобларидан бошқа бобларда ўша бобларнинг исми мафъуллари вазнида келади. Масалан:

مُكْرِمٌ → يُكْرِمُ – أَكْرَمَ (مُكْرِمٌ боби);

مُفْرِحٌ → يُفْرِحُ – فَرَحَ (مُفْرِحٌ боби);

مُدْخِرٌ → يُدْخِرُ – دَخَرَ (مُدْخِرٌ боби);

مُتَدَخِّرٌ → يَتَدَخَّرُ – تَدَخَّرَ (مُتَدَخِّرٌ боби).

Исми замон ва исми макон уч сийғада келади ва қуйидагича сарфланади:

مَضْرِبٌ	урадиган бир замон ёки бир макон (воҳид сийғаси)
مَضْرِبَانِ	урадиган икки замон ёки икки макон (тасния сийғаси)
مَضَارِبٌ	урадиган кўп замонлар ёки кўп маконлар (жамъ сийғаси)

4

Исми олат

Исми олат сулосий мужаррад бобларида уч вазнда келиши мумкин:

1. مُفْعَلٌ ; 2. مِفْعَالٌ ; 3. مَفْعَلَةٌ

سَطَرَ – يَسْطُرُ (чизик чизди) → مِسْطَرٌ – чизик чизувчи қурол, яъни чизғич;

فَتَحَ – يَفْتَحُ (очди) → مِفْتَاحٌ – очувчи қурол, яъни калит;

كُنَسَ – يَكْنُسُ (супурди) → مِكْنَسَةٌ – супурувчи қурол, яъни супурги.

Исми олат сулосий мужаррад бобларидан бошқа бобларда келмаган.

Исми олат ҳам уч сийғада келади ва қуйидагича сарфланади:

مَضْرَابٌ – урадиган бир қурол (воҳид сийғаси);

مِضْرَابَانِ – урадиган икки қурол (тасния сийғаси);

مَضَارِبٌ – урадиган кўп қуроллар (жамъ сийғаси).

"Эслатма: Агар исми олат مِفْعَالٌ вазнида келса, жамъ сийғаси مَفَاعِلٌ вазнида бўлади. Агар مُفْعَلٌ вазнида келса, жамъ сийғаси مَفَاعِلٌ вазнида бўлади.

5

Исми тафзил

Исми тафзил сулосий мужаррад бобларида музаккар учун أَفْعُلٌ вазнида, муаннас учун فُعْلَى вазнида келади. Масалан: ضَرْبٌ ва ضَرْبِي каби.

Исми тафзил сулосий мужаррад бобларидан бошқа бобларда келмаган.

Исми тафзил 6 сийғада (3та музаккар ва 3та муаннас) келади ва қуйидагича сарфланади:

أَضْرَبُ	урувчироқ бир эркак (воҳид, музаккар сийғаси)
أَضْرَابَانِ	урувчироқ икки эркак (тасния, музаккар сийғаси)
أَضْرَابُونَ	урувчироқ кўп эркаклар (жамъ, музаккар сийғаси)
ضَرْبِي	урувчироқ бир аёл (воҳид, муаннас сийғаси)
ضَرْبِيَانِ	урувчироқ икки аёл (тасния, муаннас сийғаси)
ضَرْبِيَاتٌ	урувчироқ кўп аёллар (жамъ, муаннас сийғаси)

Калимадаги аслий ва зиёда ҳарфлар

Араб тилида калималарнинг асл ҳарфларига қуйидаги ўн ҳарфдан бир ёки бир нечтаси қўшилиши орқали, туб маънода бир-бирига яқин, хилма-хил шаклдаги калималар келиб чиқади.

الْيَوْمَ تَنْسَاهُ – ا، ل، ي، و، م، ت، ن، س، ا، هـ

Масалан биз قَلَمٌ (қалам) калимасига م ва ة қўшимча ҳарфни қўшсак шакли ва маъноси ўзгариб, مِقْلَمَةٌ калимаси келиб чиқади. Ана шунинг учун مِثْلَمَةٌ калимасидаги م

ва ۵ ҳарфлари қўшимча яъни зоида ҳарфлари деб, فلم ҳарфлари эса аслий ҳарфлар, деб юритилади. Аслий ҳарфларни зоидалардан ажратиб олиш учун فعل калимасини қолип қилиб олинган. Ана шу қолипга биноан калималарнинг аслий ҳарфларини биринчисини ف, иккинчисини ع, учинчисини ل, билан белгилаб, ҳарфларни ҳаракатини ҳам айнан кўчирилади.

ضَرَبَ يَضْرِبُ اِضْرَبْ مَضْرِبَةٌ
فَعَلَ يَفْعَلُ اِفْعَلْ مَفْعَلَةٌ

Масалан مَكْتَبَةٌ (кутубхона) калимасини асли ҳарфларини зоидаларидан ажратиб олиш учун уни مَفْعَلَةٌ қолипига соламиз.

مَكْتَبَةٌ – مَفْعَلَةٌ

бу ерда ل ع ف нинг баробарида жойлашган ҳарфларгина аслийдир.

Демак مَكْتَبَةٌ калимасининг аслий ҳарфлари م, ت, ب ҳарфлари бўлиб, зоидалар ۴ ва ۵ дир.

Масалан;

أَفْعَلٌ اِفْتَعَلَ اِفْعَالٌ مَفْعُولٌ
الْأَكْرَمَ اِكْتَسَبَ اِسْلَامًا مَشْهُورًا

Қўшимча: Агар феъл ёки калиманинг аслий ҳарфлари тўртта бўлса, у ҳолда فاعلга битта ل қўшилади, натижада فَعَّلَ бўлади.

Мисоли.

فَعَّلَهُ فَعَّلَ فَعَّلَلْ
دَخَّرَجَهُ دَخَّرَجَ شَفَّشَفَ

Феълларнинг боблари

Араб тилида 22 та феъл боби бўлиб, ана шу 22 боб тўрт қисмга бўлинади.

1. Сулосий мужаррад – қўшимчасиз уч ҳарфли феъллар.
2. Сулосий мазид – қўшимчалик уч ҳарфли феъллар.
3. Рубоъий мужаррад – қўшимчасиз тўрт ҳарфли феъллар.
4. Рубоъий мазид – қўшимчалик тўрт ҳарфли феъллар.

Сулосий мужарраднинг олти боби

۱	فَعَلَ	يَفْعَلُ	اِفْعَلْ	ضَرَبَ	يَضْرِبُ	اِضْرَبْ
۲	فَعَلَ	يَفْعَلُ	اِفْعَلْ	كَتَبَ	يَكْتُبُ	اِكْتُبْ
۳	فَعَلَ	يَفْعَلُ	اِفْعَلْ	فَتَحَ	يَفْتَحُ	اِفْتَحْ

۴	فَعِلَ	يَفْعُلُ	اِفْعَلْ	عَلِمَ	يَعْلَمُ	اِعْلَمَ
۵	فَعِلَ	يَفْعُلُ	اِفْعَلْ	نَعِمَ	يَنْعِمُ	اِنْعَمَ
۶	فَعُلَّ	يَفْعُلُّ	اَفْعُلْ	شَرَّفَ	يَشْرِفُ	اَشْرَفَ

Сулосий мужаррад фелларининг ўзаги аниқ, муайян бир қолипда келмайди. Уларни фақат луғат китоблари орқали ёд олинади.

Мисоллари;

Урмоқ – ضَرَبَ

Ёзмоқ – كَتَبَ

Ўтирмоқ – جُلُوسَ

Маълум ва мажхул феъллар

Феъллар маълум (аниқ) ва мажхул (ноаниқ)га бўлинади.

Аниқ феълларда бажарувчи шахс аниқ бўлади.

Масалан:

۱ – كَتَبَ مُحَمَّدٌ الْمَكْتُوبَ

۲ – أَنْتَ شَرِبْتَ الشَّايَ

۳ – أَنَا فَتَحْتُ الْبَابَ

Биринчи мисолда иш ҳаракатни бажарувчи Махмуд, иккинчисида сен, учинчисида эса мен бўлди. Булар аниқ маълум феъллардир.

Мажхул феълларнинг бажарувчиси ноаниқ бўлиб, фақатгина қилинмиши аниқ бўлади.

Масалан:

Мактуб ёзилди – كَتِبَ الْمَكْتُوبُ

Чой ичилди – شَرِبَ الشَّايَ

Эшик очилди – فُتِحَ الْبَابُ

Маълумки, феълларни мажхулга айлантириш учун мозийда аввалги ҳарфни замма, охиридан олдинги ҳарфни касра қилинади. Музореъда ҳарфи музораатни замма қилинади, охиридан олдинги ҳарфни фатҳа қилинади.

Мажхул феъллар сулосий мужаррадининг олти бобида бир хил келади.

ضَرِبَ يُضْرَبُ

كُتِبَ يُكْتَبُ

فُتِحَ يُفْتَحُ

عُلِمَ يُعْلَمُ

يُنْعَمُ نُعِمُ
يُشْرَفُ شُرِفَ

Амр олиш қоидаси

Амр феълларини музореънинг мухотабини олти сийғасидан икки йўлга биноан олинади.

1. Ҳарфи музораатни туширилади.
2. Охирини сукун қилинади.

تَضْرِبُ ضَرَبَ اِضْرَبْ
تَضْرِبَانِ ضَرِبَانَا اِضْرِبَانَا
تَضْرِبُونَ ضَرِبُوا اِضْرِبُوا
تَضْرِبِينَ ضَرِبِي اِضْرِبِي
تَضْرِبَانِ ضَرِبَانَا اِضْرِبَانَا
تَضْرِبِينَ ضَرِبِينَ اِضْرِبِينَ

Биринчи ҳарф сукунли бўлгани учун бир алифи васлияни олиб келинади. Агар феълнинг музорисидаги ўрта ўзаги яъни فَعَلَ нинг ع ни муқобилидаги ҳарфни ҳаракати заммалик бўлса алифи васлияни замма қилинади. Масалан أَكْتُبُ ёз.

Қолган икки ҳолатда васлий алиф касра бўлади. Масалан اِفْتَحْ، اِضْرَبْ каби.

Муаннас мухотаб кўпликни нунидан бошқа нунларни тушиши сукунни ўрнини босади.

Замон ва макон исмларини яшаш

Сулосий мужарраднинг исми замон маконини олишда فَعَلَ ни ع га эътибор берилади. Агар ع касралик бўлса ع нинг муқобилидаги ҳарфни касра қилинади.

Масалан جَلَسَ يَجْلِسُ يَجْلِسُ каби.

Агар ع ни муқобилидаги ҳарф, музореъда заммалик ёки фатҳалик бўлса ع ни муқобилидаги ҳарф фатҳалик бўлади.

Масалан:

مَكْتَبٌ يَكْتُبُ كَتَبَ Мактаб -
مَعْلَمٌ يَعْلمُ عَلِمَ Белги -

Сулосий мужаррадаги فَعَلَ ни ف си баробаридаги ҳарф و бўлса замон ва макон исмлари фақат касра билан олинади.

Масалан:

وَضَعُ وَضَعُ مَوْضِعٌ

وَلَدٌ وِلَادَةٌ مَوْلِدٌ

Огоҳлантириш:

مِفْتَاحٌ вазнидаги исми олат, катта ҳажмдаги нарсани билдиради

مِفْتَاحٌ вазнидаги исми олат эса, кичик ҳажмдаги нарсани билдиради.

Масалан:

Катта калит – مِفْتَاحٌ

Кичкина калит – مِفْتَاحٌ

Бундан ташқари исми олатлар مُنْعَلٌ вазнида ҳам келади.

Келича сопи – مُدَقٌّ

Элак – مُنْحَلٌ

Яна ҳозирги замон исми олатлари فَعَالَةٌ вазнида келади.

Велосипед – دَرَّاجَةٌ

Трактор – جَرَّازَةٌ

Машина – سَيَّارَةٌ

Музлатгич – تَلَّاحَةٌ

Машқ

Ўтирмақ – جُلُوسٌ

Ёзмақ – كِتَابَةٌ

Очмақ – فُتْحٌ

Билмақ – عِلْمٌ

Ўзакларидан еттига феъл ва бешта исмни луғат китоби ёрдамида ясанг.

(2-тур) сулосий мазид феъллари

Сулосий мазид феъллари 12 та бобда келади

	أَفْعَالٌ	أَفْعَالٌ	يُفَعِّلُ	أَفْعَلٌ	(1)
تَفْعِلَةٌ	تَفْعِيلٌ	فَعَّلَ	يُفَعِّلُ	فَعَّلَ	(2)
فِعَالٌ	مُفَاعَلَةٌ	فَاعَلَ	يُفَاعِلُ	فَاعَلَ	(3)
	اِنْفَعَالٌ	اِنْفَعَلَ	يُنْفَعِلُ	اِنْفَعَلَ	(4)
	اِفْتِعَالٌ	اِفْتَعَلَ	يَفْتَعِلُ	اِفْتَعَلَ	(5)
	تَفْعُلٌ	تَفَعَّلَ	يَتَفَعَّلُ	تَفَعَّلَ	(6)

(۷)	تَفَاعَلَ	تَفَاعَلْ	يَتَفَاعَلُ	تَفَاعَلْ
(۸)	اِفْعَلَّ	اِفْعَلْ	يَفْعَلُ	اِفْعَلْ
(۹)	اِفْعِيَلَّ	اِفْعِيَلْ	يَفْعِيَلُ	اِفْعِيَلْ
(۱۰)	اِسْتَفْعَلَّ	اِسْتَفْعِلْ	يَسْتَفْعِلُ	اِسْتَفْعَلْ
(۱۱)	اِفْعَوَّلَّ	اِفْعَوَّلْ	يَفْعَوَّلُ	اِفْعَوَّلْ
(۱۲)	اِفْعَوَّلَّ	اِفْعَوَّلْ	يَفْعَوَّلُ	اِفْعَوَّلْ

Сулосий мазидларни мажхул ҳолда келиши

(۱)	أَفْعِلْ	يُفْعَلُ
(۲)	فُعِلْ	يُفَعَّلُ
(۳)	فُوِعِلْ	يُفَاعَلُ
(۴)	أَنْفَعِلْ	يُنْفَعَلُ
(۵)	أَفْتَعِلْ	يُفْتَعَلُ
(۶)	تُفْعِلْ	يُتَفَعَّلُ
(۷)	تُفُوِعِلْ	يُتَفَاعَلُ
(۸)	أَفْعَلَّ	يُفَعَّلُ
(۹)	أَفْعَوَّلَّ	يُفَعَّلُ
(۱۰)	أَسْتَفْعِلْ	يُسْتَفْعَلُ
(۱۱)	أَفْعَوَّلَّ	يُفَعَوَّلُ
(۱۲)	أَفْعَوَّلَّ	يُفَعَوَّلُ

(3-Тур) Рубобий мужаррад феъли

(۱)	فَعَلَّ	يُفَعَّلُ	فَعِلَّ	فَعَلَّ	فَعَلَّ	فَعَلَّ

Мажхули:

فُعِلَّ	يُفَعَّلُ

(4-Тур) Рубобий мазид феъллари

(۱)	تَفَعَّلَ	تَفَعَّلْ	يَتَفَعَّلُ	تَفَعَّلَ

	أَفْعِلَالٌ	أَفْعَلَلٌ	يَفْعَلِلُ	أَفْعَلَلٌ	(۲)
	أَفْعِلَالٌ	أَفْعَلَلٌ	يَفْعَلِلُ	أَفْعَلَلٌ	(۳)

Мажхули:

	يُفَعِّلُ	تُفَعِّلُ
	يُفَعِّلُ	أَفْعِلَلٌ
	يُفَعِّلُ	أَفْعِلَلٌ

Исми фоил ва исми мафъул

Сулосий мазид, рубоъий мужаррад ва рубоъий мазидларнинг исми фоилини олиш учун:

Биринчи: Музореъ феълидаги ҳарфи музораъатни тушириб, ўрнига заммалик мимни келтирилади.

Иккинчиси: Охиридан олдинги ҳарфни касра, феълнинг охирини танвин қилинади. Мисоллари:

يُفَعِّلُ مُفَعِّلٌ يُفَعِّلُ مُفَعِّلٌ
يُفَعِّلُ مُفَعِّلٌ يُفَعِّلُ مُفَعِّلٌ

Исми фоилни исми мафъулга айлантириш учун охиридан олдинги ҳарфни фатҳа қилинади.

Мисоллари:

مُفَعِّلٌ مُفَعِّلٌ مُفَعِّلٌ مُفَعِّلٌ

Сулосий мазидни 8- ва 9-бобларидан фақат исми фоил олинади холос, исми мафъулни эмас. Мисоли:

يَحْمَرُّ يَحْمَرُّ يَحْمَرُّ يَحْمَرُّ

Қўшимча: Сулосий мужарраддан бошқа бобларда исми замон ва макон, исми олат ва исми тафзил сийғалари келмайди.

Исми мафъул – исми мафъул, исми замон ва макон ва масдар ўрнида ишлатилади.

Сулосий мазидлар

- (۱) إِكْرَامٌ – ҳурмат қилмоқ
(۲) تَعْلِيمٌ – таълим бериоқ
(۳) مُسَابَقَةٌ – мусобақа қилмоқ

- оғдарилмоқ – اِنْقَالَابٌ (٤)
 касб қилмоқ – اِكْتِسَابٌ (٥)
 таълим олмоқ – تَعَلُّمٌ (٦)
 ўзини касалликка солмоқ – تَمَارُضٌ (٧)
 қизармоқ – اِحْمِرَاؤٌ (٨)
 кип-қизармоқ – اِحْمِرَاؤٌ (٩)
 чиқариб олмоқ – اِسْتِخْرَاجٌ (١٠)
 букчаймоқ – اِحْدِيْدَابٌ (١١)
 тез юрмоқ – اِحْلُوَاؤٌ (١٢)

Рубоъий мужаррад

юмалатмоқ – دَخْرَجٌ

Рубоъий мазидлар

юмаламоқ – تَدَخْرَجٌ
 гуллаб – яшнамоқ – اِبْرِنَشَاقٌ
 хотиржам бўлмоқ – اِطْمَآنَانٌ

Қўшимча

8-боб اِحْمِرَّوْهُ ни муаннас ғоиби кўплигида اِحْمِرَزْنَ бўлиб, ора очилади.

يَحْمِرُّ ни муаннас ғоиби кўплигида ҳам يَحْمِرَزْنَ бўлиб, ора очилади.

9-боб اِحْمَارَّوْهُ ни муаннас кўплиги аِحْمَارَزْنَ бўлади, يَحْمَارُّ да эса, يَحْمَارَزْنَ бўлади.

Соғлом ва касал феъллар

Саҳиҳ ва мўътал феъллар:

Сарф фанида исмлар ва феъллар ўзининг муайян вазнида бўлиши учун аслий ўзак ҳарфларнинг иккитаси бир хил бўлмаслиги ва ҳарф иллат (яъни касал ҳарфлардан) холи бўлиши шарт.

Иллат ҳарфлар – тажвид фанида (чўзилувчи) бўлган ا، و، ه харфларидир.

Агар исмлар ва феълларнинг ўзак ҳарфларидан иккитаси бир хил бўлса, ёки бир ва икки иллат ҳарфидан таркиб топган бўлса, у ҳолда тўртта эълол яъни (иллатли)

қилиш қонунига кўра талаффузда айтилиши қийин бўлгани учун ўзининг хос вазнидан бошқасига ўзгартирилади.

Тўртта эълол қонунлари

1. Идғом – бир ҳарфни иккинчисига кириштириш;

فَرَّ нинг асли فَرَّرَ эди (қочди)

مَدَّ нинг асли مَدَدَ эди (чўзди)

مَدَّدَ нинг асли مَدَّدَ эди (мадад бермоқ)

Юқоридаги мисолларда икки ҳарф бир жинсда бўлиб, айтишга қийин бўлгани учун идғом қилинади.

2. Қалб – бир ҳарфни бошқасига алмаштириш;

قَالَ нинг асли قَوْلَ эди (айтди)

جَاءَ нинг асли جِيءَ эди (келди)

بَاعَ нинг асли بَيْعَ эди (сотди)

Юқоридаги мисолларда талаффуз қилиш қийин бўлгани учун «вов»ни ва «йо»ни алифга қалб қилинди.

3. Таскин – сукун қилиш;

يَرْمِي нинг асли يَرْمِيْ эди (отади)

يُنْكِي нинг асли يَنْكِيْ эди (йиғлайди)

يُرْوِي нинг асли يَرْوِيْ эди (ривоят қилади)

4. Ҳазф – бир ҳарфни тушириб қолдириш;

يَثِبُ нинг асли يَوْثِبُ эди (сакрайди)

يَضَعُ нинг асли يَوْضَعُ эди (қўяди)

خَذَ нинг асли أَخَذَ эди (ол)

كُلَّ нинг асли أَكُلَّ эди (егин)

Ўтган 22 боб соғлом ва иллатли бўлиш юзасидан 7 қисмга бўлинади;

1. Саҳих – соғлом.

فَعَلَ қолипнинг муқобилидаги феълда икки ҳарфи бир хил бўлмаса ва ҳарфи иллатлардан ҳоли бўлса, "саҳих", дейилади.

ضَرَبَ - يَضْرِبُ، حَلَسَ - يَحْلِسُ، كَتَبَ - يَكْتُبُ

2. Музоъаф – икки баробар ошириш.

فَعَلَ нинг ʿ ни ва ʼи баробарида икки ҳарф бир жинсдан бўлса, "музоъаф", дейилади. Мисол;

فَرَّ - يَفِرُّ، مَدَّ - يُمَدُّ، مَسَّ - يَمَسُّ

3. Мисол – саҳиҳга ўхшаш.

فَعَلَ ни ʼ сини баробаридаги ҳарф иллатли бўлса "мисол", дейилади.

Мисол;

وَثَبَ - يَثِبُ، وَضَعَ - يَضَعُ، وَقَعَ - يَقَعُ

4. Ажваф – ғовак.

فَعَلَ нинг ʿ ни баробарида ҳарфи иллат бўлса "ажваф", дейилади.

Мисол;

قَالَ - يَقُولُ، جَاءَ - يَجِيءُ، خَافَ - يَخَافُ

5. Ноқис – қисқа

فَعَلَ нинг ʼ мини баробарида ҳарфи иллат бўлса "ноқис", дейилади.

Мисол;

رَمَى - يَرْمِي، بَكَى - يَبْكِي، بَقِيَ - يَبْقَى

6. Лафиф – жамланган.

فَعَلَ нинг ʿ ни ва ʼи баробарида иллат ҳарфлари бўлса "лафиф" дейилади.

Мисол;

رَوَى، يَرْوِي

7. Мултавий – ўралган.

فَعَلَ нинг ʼ си ва ʼи баробарида ҳарфи иллат келса "мултавий", дейилади.

Мисол:

وَحَى، يَحِي، وَقَى، يَقِي

Биз саҳиҳ феълларни юқорида ўргандик, энди музоъаф феълларни ўрганамиз.

المَفْرُوقُ اللَّفِيفُ ↓ (المُتَوَي)	اللَّفِيفُ الْمَفْرُوقُ ↓ (اللَّفِيفُ)	المُعْتَلُ اللَّامُ ↓ (التَّاقِصُ)	المُعْتَلُ الْعَيْنُ ↓ (الأَجُوفُ)	المُعْتَلُ الْفَاءُ ↓ (المِثَالُ)	المُضَعَّفُ (المُضَاعَفُ)	السَّامُ ↓ (الصَّحِيحُ)	БОБ
ثَلَاثِي مَجْرَد							
وَحَى	رَوَى	رَمَى	بَاعَ	وَثَبَ	فَرَّ	صَرَبَ - يَصْرِبُ	(I)
—	—	دَعَى	دَامَ	وَدَّ	رَدَّ	نَصَرَ - يَنْصُرُ	
—	—	رَمَى	—	وَضَعَ	—	مَنَعَ - يَمْنَعُ	
وَحَى	قَوَى	خَشِيَ	خَافَ	وَضَرَ	عَضَّ	حَمَدَ - يَحْمَدُ	
وَلَّى	—	—	—	وَرِثَ	—	نَعِمَ - يَنْعِمُ	
—	—	رَحُوَ	طَالَ	وَفَّحَ	حَبَّ	شَرَفَ - يَشْرَفُ	
ثَلَاثِي مَزِيد							
أَوْصَى	أَرَوَى	أَهْدَى	أَقَامَ	أَوْجَبَ	أَحَبَّ	أَكْرَمَ - يَكْرِمُ	(IV)

وَقَى	سَوَى	رَبَّى	صَوَّبَ	وَحَدَّ	جَدَّدَ	صَرَخَ - يُصْرَخُ	(II)
وَأَلَى	ذَاوَى	خَابَى	جَاوَبَ	وَاطَبَ	حَابَّ	سَافَرَ - يُسَافِرُ	(III)
إِتَّقَى	إِخْتَوَى	إِخْتَفَى	إِفْتَاتَ	إِتَّصَحَ	إِخْتَجَّ	إِخْتَسَبَ - يَجْتَسِبُ	(VIII)
—	إِنزَوَى	إِنجَلَى	إِنقَادَ	—	إِنقَضَّ	إِنسَحَبَ - يَنسَحِبُ	(VII)
—	—	إِرْعَوَى	إِسْوَدَّ	—	—	إِحْمَرَّ - يَحْمَرُ	(IX)
—	—	—	إِسْوَادَّ	—	—	إِحْمَارَّ - يَحْمَارُ	(XI)
تَوَقَّى	تَرَوَى	تَقَصَّى	تَصَوَّرَ	تَوَرَّدَ	تَجَدَّدَ	تَفَصَّحَ - يَتَفَصَّحُ	(V)
تَوَارَى	تَدَاوَى	تَصَابَى	تَزَايَدَ	تَوَارَثَ	تَصَامَّ	تَدَارَكَ - يَتَدَارَكَ	(VI)
إِسْتَوَى	إِسْتَهْوَى	إِسْتَهْدَى	إِسْتَبَاعَ	إِسْتَوْجَبَ	إِسْتَحَبَّ	إِسْتَسَحَّ - يَسْتَسِحُّ	(X)
—	—	إِعْرَوَى	—	—	—	إِخْدَوَدَبَ - يَخْدُوْدِبُ	(XII)
—	—	—	—	—	—	إِجْلَوَزَ - يَجْلُوْزُ	(XIII)
رَبَاعِي مُجَرَّد							
—	ضَوَّضَى	فَلَّسَى	جَوَّرَبَ	وَسَّوَسَ	صَرَّصَرَ	دَخَرَخَ - يُدَخِرُخُ	(I)
رَبَاعِي مُزِيد							
—	—	تَفَلَّسَى	تَجَوَّرَبَ	—	تَصَلَّصَلَ	تَدَخَرَخَ - يَتَدَخِرُخُ	(I)
—	—	—	—	—	—	إِبْرَنْشَقَ - يَبْرَنْشِقُ	(II)
—	—	—	—	—	—	إِفْشَعَرَ - يَفْشَعُرُ	(III)

(XIV) اِفْعَنْلَلْ - يَفْعَنْلَلُ - اِفْعَنْلَلْ - اِفْعَنْلَلْ - اِبْرَنْشَقَ - يَبْرَنْشِقُ - اِبْرَنْشَقَ - اِبْرَنْشَقَ

(XV) اِفْعَنْلَى - يَفْعَنْلَى - اِفْعَنْلَى - اِفْعَنْلَى - اِسْلَنْقَى - يَسْلَنْقَى - اِسْلَنْقَى - اِسْلَنْقَى

Музоъаф феъллар

Музоъафларни 7 та феъл ва 5 та исмда келиш ҳолатлари билан танишамиз.
Ломсиз амр уч ҳолатда келади.

اِفْرَزَ، فَرَزَ، فَرَّ.

Феъли жаҳд ҳам уч ҳолатда келади.

لَمْ يَفْرَزْ، لَمْ يَفْرَزْ، لَمْ يَفْرَزْ

اسم زمان مكان	فعل نهي	أمر حاضر	فعل نفي	فعل جحد	اسم فاعل	فعل مضارع	فعل ماضي
مَفْرَزٌ	لَا تَفْرَزْ	فِرْ	لَا يَفْرَزْ	لَمْ يَفْرَزْ	فَارَزَ	يَفْرَزُ	فَرَزَ
مَفْرَازٍ	لَا تَفْرَازْ	فِرَا	لَا يَفْرَازِ	لَمْ يَفْرَازْ	فَارَازَ	يَفْرَازُ	فَرَا
مَفَارِزُ	لَا تَفَارِزُوا	فُورُوا	لَا يَفَارِزُونَ	لَمْ يَفَارِزُوا	فَارَوْزَ	يَفَارِزُونَ	فَارَوْا
اسم آلت	لَا تَفَرِّيْ	فَرِّيْ	لَا تَفَرِّيْ	لَمْ تَفَرِّيْ	فَارَّهَ	تَفَرِّيْ	فَرَّتْ

فَرَّتَا	تَفَرَّانِ	فَارَّتَانِ	أَمْ تَفَرَّا	لَا تَفَرَّانِ	فِرَّا	لَا تَفَرَّا	مِفْرَارًا (مَفْرَأً)
فَرَزْنَ	يَفْرُونَ	فَارَّاتُ	أَمْ يَفْرُونَ	لَا يَفْرُونَ	إِفْرَانِ	لَا تَفْرُونَ	مِفْرَارَانِ
فَرَّتْ	تَفَرُّ	<u>اسم مفعول</u>	أَمْ تَفَرُّ	لَا تَفَرُّ	أمر غائب	لَا يَفَرُّ	مِفْرَارِي
فَرَزْمَا	تَفَرَّانِ	مَفْرُورٌ	أَمْ تَفَرَّا	لَا تَفَرَّانِ	لِيَفَرَّ	لَا يَفَرَّا	<u>اسم تفضل</u>
فَرَزْتُمْ	تَفْرُونَ	مَفْرُورَانِ	أَمْ تَفْرُوا	لَا تَفْرُونَ	لِيَفْرَا	لَا يَفْرُوا	أَفَرُّ
فَرَزْتِ	تَفْرِي	مَفْرُورُونَ	أَمْ تَفْرِي	لَا تَفْرِي	لِيَفْرُوا	لَا تَفْرِي	أَفْرَانِ
فَرَزْمَا	تَفَرَّانِ	مَفْرُورَةٌ	أَمْ تَفَرَّا	لَا تَفَرَّانِ	لِتَفَرَّ	لَا تَفَرَّا	أَفْرُونَ
فَرَزْتُنَّ	تَفَرَّانِ	مَفْرُورَاتِنِ	أَمْ تَفَرَّانِ	لَا تَفَرَّانِ	لِتَفَرَّا	لَا يَفَرَّانِ	فُرِّي
فَرَزْتُ	أَفِرُّ	مَفْرُورَاتُ	أَمْ أَفِرُّ	لَا أَفِرُّ	لِيَفْرُونَ	لَا أَفِرُّ	فُرِّيَانِ
فَرَزْنَا	نَفَرُّ		أَمْ نَفَرُّ	لَا نَفَرُّ	لَأَفِرَّ	لَا نَفَرَّ	فُرِّيَاتُ
					لِنَفَرَّ		

Музоъаф феълларининг сулосий мужарраднинг 6 бобига кўра келмиш ҳолатлари:

فَرَّ (a) (и)	يَفَرُّ	فِرَارٌ қочмоқ
مَدَّ (a) (y)	يَمُدُّ	مَدٌّ чўзмоқ
مَسَّ (и) (a)	يَمَسُّ	مَسٌّ ушламоқ, тегмоқ

1. Музоъаф феълларида فعل нинг ع и ҳаракати мозийда икки хил – фатҳа ва касра бўлади:

Идғом қилинганда	Ора очилганда
1) ҳолат. فَرَّ	فَرَزْنَ
2) ҳолат. مَدَّ	مَدَّدْنَ
3) ҳолат. مَسَّ	مَسَّسْنَ

2. Музоъаф феълларида فعل нинг ع и ҳаракати музореъда уч хил ҳолатда – касра, замма, фатҳа бўлади.

Идғом қилинганда	Ора очилганда
1-ҳолат يَفَرُّ	يَفْرُونَ
2-ҳолат يَمُدُّ	يَمُدَّدُونَ
3-ҳолат يَمَسُّ	يَمَسَّسُونَ

Биз музоъаф феълларини ахтариб, луғат китобларига мурожаат қилганимизда мозий феълдан кейин (а,и) (а,у) (и,а) ҳарфлари келганини кўрамиз. Бунда аввалги ҳарф мозийнинг ўрта ўзаги ҳаракатини билдирса, кийинги ҳарф музореъни ўрта ўзагини ҳаракатини билдиради.

ماضي	مضارع
فَرَزَ (а,и)	يَفْرِزُ
مَدَدَ (а,у)	يَمُدُّ
مَسَّ (и,а)	يَمَسُّ

Қўшимча: музоъафларда исми замон ва макон баъзида келиш ҳолатлари:

حلَّ (а,у) ҳалъ ечмоқ.

ҳалъ - ўрин

2- ҳалъ - ўрин

ўринлар - ҳалъ, ҳалъат

Музоъафларда исми олатни баъзида келиш ҳолатлари:

қисқа қилмоқ - فَصَّ (а, у) қисқа қилмоқ

қайчи - مَقَصَّ

2 та қайчи - مَقَصَّانِ

қайчилар - مَقَصَّاتٌ، مَقاصُّ

Машқ

Сиз қуйидаги музоъафлардан 7 та феъл ва 5 та исм ясанг:

فَصَّ (а, у) қисқа қилмоқ;

شَدَّ (а, и) кучли мустаҳкам бўлмоқ;

مَسَّ (и, а) ушламоқ.

Мисол феъллари

Мисолларнинг 7та феъл ва 5та исмда келиш ҳолатлари.

وَتَبَّ сақрамоқ.

فعل ماضي	فعل مضارع	اسم فاعل	فعل جحد	فعل نفي	أمر حاضر	فعل نهي	اسم زمان مكان
وَتَبَّ	يَتَبُّ	وَأْتَبُّ	لَمْ يَتَبَّ	لَا يَتَبُّ	تَبَّ	لَا تَتَبَّ	مَوْثَبٌ
وَتَبَّأ	يَتَبَّأ	وَأْتَبَّأ	لَمْ يَتَبَّأ	لَا يَتَبَّأ	تَبَّأ	لَا تَتَبَّأ	مَوْثَبَانِ
وَتَبَّوْا	يَتَبَّوْنَ	وَأْتَبَّوْا	لَمْ يَتَبَّوْا	لَا يَتَبَّوْا	تَبَّوْا	لَا تَتَبَّوْا	مَوْثَبٍ
وَتَبَّتْ	تَتَبُّ	وَأْتَبَّتْ	لَمْ تَتَبَّ	لَا تَتَبُّ	تَبِّي	لَا تَتَبِّي	اسم آلت
وَتَبَّتَا	تَتَبَّانِ	وَأْتَبَّتَانِ	لَمْ تَتَبَّيَا	لَا تَتَبَّانِ	تَبَّيَا	لَا تَتَبَّيَا	مِيَّتَبُّ
وَتَبَّتَيْنِ	تَتَبَّيْنِ	وَأْتَبَّتَيْنِ	لَمْ تَتَبَّيْنِ	لَا تَتَبَّيْنِ	تَبَّيْنِ	لَا تَتَبَّيْنِ	مِيَّتَبَّانِ
وَتَبَّتْ	تَتَبُّ	اسم مفعول	لَمْ تَتَبَّ	لَا تَتَبُّ	أمر غائب	لَا يَتَبَّ	مَوْثَبٍ
وَتَبَّتُمَا	تَتَبَّانِ	مَوْثَبٌ	لَمْ تَتَبَّيَا	لَا تَتَبَّانِ	لِيَتَبَّ	لَا يَتَبَّأ	اسم تفضل
وَتَبَّتُمْ	تَتَبَّوْنَ	مَوْثَبَانِ	لَمْ يَتَبَّوْا	لَا يَتَبَّوْا	لِيَتَبَّوْا	لَا يَتَبَّوْا	أَوْثَبٌ
وَتَبَّتْ	تَتَبَّيْنِ	مَوْثَبُونِ	لَمْ تَتَبَّيْ	لَا تَتَبَّيْنِ	لِيَتَبَّوْا	لَا تَتَبَّ	أَوْثَبَانِ
وَتَبَّتُمَا	تَتَبَّانِ	مَوْثَبُونَهُ	لَمْ تَتَبَّيَا	لَا تَتَبَّانِ	لِيَتَبَّ	لَا تَتَبَّأ	أَوْثَبُونِ
وَتَبَّتَيْنِ	تَتَبَّيْنِ	مَوْثَبَتَانِ	لَمْ تَتَبَّيْنِ	لَا تَتَبَّيْنِ	لِيَتَبَّأ	لَا يَتَبَّيْنِ	وُثْبِي
وَتَبَّتْ	أَتَبُّ	مَوْثَبَاتٍ	لَمْ أَتَبَّ	لَا أَتَبُّ	لِيَتَبَّيْنِ	لَا أَتَبَّ	وُثْبِيَانِ
وَتَبَّتَا	تَتَبُّ		لَمْ تَتَبَّ	لَا تَتَبُّ	لَأَتَبَّ	لَا نَتَبَّ	وُثْبِيَاتٍ
					لِيَتَبَّ		

Вовли мисолларни сулосий мужаррадни 6 бобга кўра келиш ҳоллари.

1-боб. وَتَبَّ (и) يَتَبُّ – сакрамоқ

2-боб. وَضَعَّ (а) يَضَعُّ – қўймоқ

3-боб. وَسَعَّ (а) يَسَعُّ – кенг бўлмоқ

4-боб. وَسَخَّ (а) يَسَخُّ – кир бўлмоқ

5-боб. وَرَثَّ (и) يَرِثُ – мерос олмоқ

6-боб. وَرَعَّ (у) يُرَعُّ – такводор бўлмоқ

6-боб. وَبَأَّ (у) يَبُّؤُ – вабо касали бўлмоқ.

Умумий қоида

Юқорида кўрилдики, "вов" музореъда касрага йўлиққан пайтида туширилди, учинчи бобда эса, фатҳага йўлиққан пайтида ҳам туширилди.

Тўртинчи ва олтинчи бобларда эса, баъзи феълларда туширилди, баъзиларида туширилмади.

Бу тўртинчи ва олтинчи бобларда қайси феълларда вовни тушириш ва қайсиларда туширмасликни луғат китобларида ёки оғиздан эшитиш орқали билиб олинади.

وَجَلَّ، يُوْجَلُّ، وَجَلَّ кўркмоқ феъли мозий ва музореъда саҳихдан фарқсиз тусланади, лекин амрда «вов»ни «ё»га қалб қилинади, мисоли. اُوْجَلَّ اِيْجَلَّ

«Йо»лик мисоллар

يَسْرُ (и) يَسْرُ (кимор ўйнамоқ) феъли саҳихдан фарқсиз тусланади.

يَسْرُ (y) يَسْرُ (енгил бўлмоқ) феъли эса, мозий ва музореъда саҳихдан фарқсиз тусланади, амрда эса, ўрта ўзаги замма бўлгани учун «ё»ни «вов»га қалб қилинади.

Масалан: اُسْرُ - اُسْرُ каби.

Машқ

Сиз қуйидаги мисоллардан 7та феъл ва 5та исм ясанг:

وَضَعُ (a) وَضَعُ қўймоқ;

وَسِعَ (a) وَسِعَ кенг бўлмоқ;

وَرَثَ (и) وَرَثَةُ мерос олмоқ.

Ажвафлар

Ажвафларни 7 та феъл ва 5та исмда келиш ҳолатлари.

بَاعَ (и) بَاعَ - сотмоқ;

قَالَ (y) قَالَ - айтмоқ;

خَافَ (a) خَافَ - кўркмоқ.

Изоҳ: Бу бобда исми олат келмагани сабабли бошқа бобдан мисол келтирилган:

قَيَّاسٌ - ўлчамоқ

مُقَيَّاسٌ - ўлчов.

Яна исми фоиллардаги «йо» Ажвафларда алифга қалб қилинади.

بَاعَ - بَاعَ

اسم زمان مكان	فعل نهي	أمر حاضر	فعل نفي	فعل جحد	اسم فاعل	فعل مضارع	فعل ماضي
مَبِيعٌ	لَا تَبِيعُ	بِيعُ	لَا يَبِيعُ	لَمْ يَبِيعْ	بَائِعٌ	يَبِيعُ	بَاعَ
مَبِيعَانِ	لَا تَبِيعَا	بِيعَا	لَا يَبِيعَانِ	لَمْ يَبِيعَا	بَائِعَانِ	يَبِيعَانِ	بَاعَا
مَبَائِعٌ	لَا تَبِيعُوا	بِيعُوا	لَا يَبِيعُونَ	لَمْ يَبِيعُوا	بَائِعُونَ	يَبِيعُونَ	بَاعُوا

بَاعَتْ	تَبَّعَ	بَائِعَةٌ	لَمْ تَبِعْ	لَا تَبِيعُ	يَبِيعُ	لَا تَبِيعِي	اسم آلت
بَاعَتَا	تَبَّعَانِ	بَائِعَتَانِ	لَمْ تَبِيعَا	لَا تَبِيعَانِ	يَبِيعَا	لَا تَبِيعَا	مقياس
يَبِعْنَ	يَبِيعْنَ	بَائِعَاتُ	لَمْ يَبِيعْنَ	لَا يَبِيعْنَ	يَبِعْنَ	لَا تَبِيعْنَ	مقياسان
يَبِعَتِ	تَبَّعُ	اسم مفعول	لَمْ تَبِعْ	لَا تَبِيعُ	أمر غائب	لَا يَبِعْ	مقياس
يَبِعْتُمَا	تَبَّعَانِ	مَبِيعٌ	لَمْ تَبِيعَا	لَا تَبِيعَانِ	لَيَبِعُ	لَا يَبِيعَا	اسم تفضل
يَبِعْتُمْ	تَبَّعُونَ	مَبِيعَانِ	لَمْ تَبِيعُوا	لَا تَبِيعُونَ	لَيَبِيعَا	لَا يَبِيعُوا	أَبِيعُ
يَبِعْتِ	تَبَّعِينَ	مَبِيعُونَ	لَمْ تَبِيعِي	لَا تَبِيعِينَ	لَيَبِيعُوا	لَا تَبِعْ	أَبِيعَانِ
يَبِعْتُمَا	تَبَّعَانِ	مَبِيعَةٌ	لَمْ تَبِيعَا	لَا تَبِيعَانِ	لَتَبِعْ	لَا تَبِيعَا	أَبِيعُونَ
يَبِعْتُنَّ	تَبَّعْنَ	مَبِيعَتَانِ	لَمْ تَبِعْنَ	لَا تَبِعْنَ	لَتَبِيعَا	لَا يَبِعْنَ	بُوعَى
يَبِعْتُ	أَبِيعُ	مَبِيعَاتُ	لَمْ أَبِيعْ	لَا أَبِيعُ	لَيَبِيعَنَّ	لَا أَبِيعْ	بُوعِيَانِ
يَبِعْنَا	تَبَّعُ		لَمْ نَبِعْ	لَا نَبِيعُ	لَأَبِيعْ	لَا نَبِعْ	بُوعِيَاتُ
					لَنَبِعْ		

فعل ماضي	فعل مضارع	اسم فاعل	فعل جحد	فعل نفى	أمر حاضر	فعل نهي	اسم زمان مكان
قَالَ	يَقُولُ	قَائِلٌ	لَمْ يَقُلْ	لَا يَقُولُ	قُلْ	لَا تَقُلْ	مَقَالٌ
قَالَا	يَقُولَانِ	قَائِلَانِ	لَمْ يَقُولَا	لَا يَقُولَانِ	قُولَا	لَا تَقُولَا	مَقَالَانِ
قَالُوا	يَقُولُونَ	قَائِلُونَ	لَمْ يَقُولُوا	لَا يَقُولُونَ	قُولُوا	لَا تَقُولُوا	مَقَالَاتُ
قَالَتْ	تَقُولُ	قَائِلَةٌ	لَمْ تَقُلْ	لَا تَقُولُ	قُولِي	لَا تَقُولِي	اسم آلت
قَالَتَا	تَقُولَانِ	قَائِلَتَانِ	لَمْ تَقُولَا	لَا تَقُولَانِ	قُولَا	لَا تَقُولَا	مَقُولٌ
قَالْنَ	يَقُولْنَ	قَائِلَاتُ	لَمْ يَقُولْنَ	لَا يَقُولْنَ	قُلْنَ	لَا تَقُولْنَ	مَقُولَانِ
قَالَتْ	تَقُولُ	اسم مفعول	لَمْ تَقُلْ	لَا تَقُولُ	أمر غائب	لَا يَقُلْ	مَقَاوِلُ
قَالْتُمَا	تَقُولَانِ	مَقُولٌ	لَمْ تَقُولَا	لَا تَقُولَانِ	لَيَقُلْ	لَا يَقُولَا	اسم تفضل
قَالْتُمْ	تَقُولُونَ	مَقُولَانِ	لَمْ تَقُولُوا	لَا تَقُولُونَ	لَيَقُولَا	لَا يَقُولُوا	أَقُولُ
قَالَتْ	تَقُولِينَ	مَقُولُونَ	لَمْ تَقُولِي	لَا تَقُولِينَ	لَيَقُولُوا	لَا تَقُولِي	أَقُولَانِ
قَالْتُمَا	تَقُولَانِ	مَقُولَةٌ	لَمْ تَقُولَا	لَا تَقُولَانِ	لَتَقُلْ	لَا تَقُولَا	أَقُولُونَ
قَالْتُنَّ	تَقُولْنَ	مَقُولَتَانِ	لَمْ تَقُولْنَ	لَا تَقُولْنَ	لَتَقُولَا	لَا تَقُولْنَ	قُولِي
قَالْتُ	أَقُولُ	مَقُولَاتُ	لَمْ أَقُلْ	لَا أَقُولُ	لَيَقُولَنَّ	لَا أَقُلْ	قُولِيَانِ
قَالْنَا	نَقُولُ		لَمْ نَقُلْ	لَا نَقُولُ	لَأَقُلْ	لَا نَقُلْ	قُولِيَاتُ
					لَنَقُلْ		

فعل ماضي	فعل مضارع	اسم فاعل	فعل جحد	فعل نفي	أمر حاضر	فعل نهي	اسم زمان مكان
خَافَ	يَخَافُ	خَائِفٌ	لَمْ يَخَفْ	لَا يَخَافُ	خَفْ	لَا تَخَفْ	خَافَةٌ
خَافَا	يَخَافَانِ	خَائِفَانِ	لَمْ يَخَافَا	لَا يَخَافَانِ	خَافَا	لَا تَخَافَا	خَافَتَانِ
خَافُوا	يَخَافُونَ	خَائِفُونَ	لَمْ يَخَافُوا	لَا يَخَافُونَ	خَافُوا	لَا تَخَافُوا	خَافُونَ
خَافَتْ	تَخَافُ	خَائِفَةٌ	لَمْ تَخَفْ	لَا تَخَافُ	خَافِي	لَا تَخَافِي	اسم آلت
خَافَتَا	تَخَافَانِ	خَائِفَتَانِ	لَمْ تَخَافَا	لَا تَخَافَانِ	خَافَا	لَا تَخَافَا	-
خَفِنَ	يَخْفَنُ	خَائِفَاتٌ	لَمْ يَخْفَنَ	لَا يَخْفَنُ	خَفِنَ	لَا تَخْفَنَ	-
خَفَتِ	تَخَافُ	اسم مفعول	لَمْ تَخَفْ	لَا تَخَافُ	أمر غائب	لَا يَخَفْ	-
خَفِمَا	تَخَافَانِ	خُوفٌ	لَمْ تَخَافَا	لَا تَخَافَانِ	لِيَخَفْ	لَا يَخَافَا	اسم تفضل
خَفِمُوا	تَخَافُونَ	خُوفَانِ	لَمْ تَخَافُوا	لَا تَخَافُونَ	لِيَخَافَا	لَا يَخَافُوا	أَخُوفٌ
خَفَتِ	تَخَافِي	خُوفُونَ	لَمْ تَخَافِي	لَا تَخَافِي	لِيَخَافُوا	لَا تَخَفْ	أَخُوفَانِ
خَفِمَا	تَخَافَانِ	خُوفَةٌ	لَمْ تَخَافَا	لَا تَخَافَانِ	لِيَتَخَفْ	لَا تَخَافَا	أَخُوفُونَ
خَفِنَ	تَخْفَنُ	خُوفَتَانِ	لَمْ تَخْفَنَ	لَا تَخْفَنُ	لِيَتَخَافَا	لَا يَخْفَنَ	خُوفِي
خَفَتِ	أَخَافُ	خُوفَاتٌ	لَمْ أَخَفْ	لَا أَخَافُ	لِيَخْفَنَ	لَا أَخَفْ	خُوفِيَانِ
خَفِنَا	تَخَافُ		لَمْ نَخَفْ	لَا نَخَافُ	لَاخَفْ	لَا نَخَفْ	خُوفِيَاتٌ
					لِنَخَفْ		

Ажвафларни сулосий мужарраднинг олти бобига кўра келиш ҳолатлари.

باع (и) بَاعَ аслида - بَاعَ ЭДИ.

قال (y) قَالَ аслида - قَالَ ЭДИ.

خاف (a) خَفَ аслида - خَفَ ЭДИ.

Мозийда ажвафлар икки ҳолатда келади;

خَفِنَ، قُلْنَ، بَعْنَ

Музорейда эса уч ҳил ҳолатда келади;

يبيعَ аслида - يَبِيعُ ЭДИ.

يقولَ аслида - يَقُولُ ЭДИ.

يخوفَ аслида - يَخُوفُ ЭДИ.

Машқ

سار (и) سَارَ сайр қилмоқ, юрмоқ.

ساق (y) سَقَ - سَقَ ҳайдамоқ.

شَاةٌ (y) شَوَّهَ ёки شَوَّهَ (a) хунук бўлмақ.

صَادٌ (и) صَيَّدٌ овламоқ

Ажвафлардан 7 та феъл ва 5 та исм тусланг:

Огоҳлантириш: Ҳар-бир ўзакдан исми мафбул, исми замон ва макон, исми олат ва исми тафзилларни олиnaverмайди. Буни билиш учун луғат китобларига муурожаат қилинади.

شَوَّهَ (a) ажвафларда баъзида иллат ҳарфи бўлган «вов» ҳазф қилинмай ҳам қолади.

Ноқислар

Ноқисларнинг 7 та феъл ва 5 та исмда келиш ҳолатлари;

1. رَمَى (и) يَرْمِي - отмоқ.
2. دَعَا (y) يَدْعُو - чақирмоқ.
3. بَقِيَ (a) يَبْقَى - қолмоқ.
4. رَخَوُ (y) يَرخُو - юмшоқ бўлмақ.

اسم زمان مكان	فعل نهي	أمر حاضر	فعل نفي	فعل جحد	اسم فاعل	فعل مضارع	فعل ماضي
مَرْمَى	لَا تَرْمِ	ارْمِ	لَا يَرْمِي	لَمْ يَرْمِ	رَامٍ	يَرْمِي	رَمَى
مَرْمِيَانِ	لَا تَرْمِيَا	ارْمِيَا	لَا يَرْمِيَانِ	لَمْ يَرْمِيَا	رَامِيَانِ	يَرْمِيَانِ	رَمِيَا
مَرَامٍ	لَا تَرْمُوا	ارْمُوا	لَا يَرْمُونَ	لَمْ يَرْمُوا	رَامُونَ	يَرْمُونَ	رَمَوْا
اسم آلت	لَا تَرْمِي	ارْمِي	لَا تَرْمِي	لَمْ تَرْمِ	رَامِيَّةٌ	تَرْمِي	رَمَتْ
مَرْمَى	لَا تَرْمِيَا	ارْمِيَا	لَا تَرْمِيَانِ	لَمْ تَرْمِيَا	رَامِيَتَانِ	تَرْمِيَانِ	رَمَتَا
مَرْمِيَانِ	لَا تَرْمِيَنَّ	ارْمِيَنَّ	لَا يَرْمِيَنَّ	لَمْ يَرْمِيَنَّ	رَامِيَاتٌ	يَرْمِيَنَّ	رَمِيَنَّ
مَرَامٍ	لَا يَرْمِ	أمر غائب	لَا تَرْمِي	لَمْ تَرْمِ	اسم مفعول	تَرْمِي	رَمِيَتْ
اسم تفضل	لَا يَرْمِيَا	لِيَرْمِ	لَا تَرْمِيَانِ	لَمْ تَرْمِيَا	مَرْمِيٍّ	تَرْمِيَانِ	رَمِيْتُمَا
أَرْمَى	لَا يَرْمُوا	لِيَرْمُوا	لَا تَرْمُونَ	لَمْ تَرْمُوا	مَرْمِيَانِ	تَرْمُونَ	رَمَيْتُمْ
أَرْمِيَانِ	لَا تَرْمِ	لِيَرْمُوا	لَا تَرْمِيَنَّ	لَمْ تَرْمِي	مَرْمِيُونٌ	تَرْمِيَنَّ	رَمِيْتِ
أَرْمُونَ	لَا تَرْمِيَا	لَتَرْمِ	لَا تَرْمِيَانِ	لَمْ تَرْمِيَا	مَرْمِيَّةٌ	تَرْمِيَانِ	رَمِيْتُمَا
رَمِيَا	لَا يَرْمِيَنَّ	لَتَرْمِيَا	لَا تَرْمِيَنَّ	لَمْ تَرْمِيَنَّ	مَرْمِيَتَانِ	تَرْمِيَنَّ	رَمِيْتُنَّ
رَمِيِيَانِ	لَا أَرْمِ	لِيَرْمِيَنَّ	لَا أَرْمِي	لَمْ أَرْمِ	مَرْمِيَاتٌ	أَرْمِي	رَمِيْتُ
رَمِيِيَاتٌ	لَا تَرْمِ	لَأَرْمِ	لَا تَرْمِي	لَمْ تَرْمِ		تَرْمِي	رَمِيْنَا

		لِنَرَم					

اسم زمان مكان	فعل نهي	أمر حاضر	فعل نفي	فعل جحد	اسم فاعل	فعل مضارع	فعل ماضي
	لا تَدْعُ	أَدْعُ	لا يَدْعُو	لَمْ يَدْعُ	دَاعٍ	يَدْعُو	دَعَا
	لا تَدْعُوا	أَدْعُوا	لا يَدْعُونَ	لَمْ يَدْعُوا	دَاعِيَانِ	يَدْعُونَ	دَعَوْا
	لا تَدْعُوا	أَدْعُوا	لا يَدْعُونَ	لَمْ يَدْعُوا	دَاعُونَ	يَدْعُونَ	دَعَوْا
	لا تَدْعِي	أَدْعِي	لا تَدْعُو	لَمْ تَدْعُ	دَاعِيَةٌ	تَدْعُو	دَعَتْ
-	لا تَدْعُوا	أَدْعُوا	لا تَدْعُونَ	لَمْ تَدْعُوا	دَاعِيَتَانِ	تَدْعُونَ	دَعَتَا
-	لا تَدْعُونَ	أَدْعُونَ	لا يَدْعُونَ	لَمْ يَدْعُونَ	دَاعِيَاتُ	يَدْعُونَ	دَعَوْنَ
-	لا يَدْعُ	أمر غائب	لا تَدْعُو	لَمْ تَدْعُ	اسم مفعول	تَدْعُو	دَعَوْتُ
	لا يَدْعُوا	لِيَدْعُ	لا تَدْعُونَ	لَمْ تَدْعُوا	مَدْعُوٌّ	تَدْعُونَ	دَعَوْتُمْ
	لا يَدْعُوا	لِيَدْعُوا	لا تَدْعُونَ	لَمْ تَدْعُوا	مَدْعُوَانِ	تَدْعُونَ	دَعَوْتُمْ
	لا تَدْعُ	لِيَدْعُوا	لا تَدْعِينَ	لَمْ تَدْعِي	مَدْعُوُونَ	تَدْعِينَ	دَعَوْتُ
	لا تَدْعُوا	لِتَدْعُ	لا تَدْعُونَ	لَمْ تَدْعُوا	مَدْعُوَةٌ	تَدْعُونَ	دَعَوْتُمْ
	لا يَدْعُونَ	لِتَدْعُوا	لا تَدْعُونَ	لَمْ تَدْعُونَ	مَدْعُوَتَانِ	تَدْعُونَ	دَعَوْتُنَّ
	لا أَدْعُ	لِيَدْعُونَ	لا أَدْعُو	لَمْ أَدْعُ	مَدْعُوَاتُ	أَدْعُو	دَعَوْتُ
	لا نَدْعُ	لِنَدْعُ	لا نَدْعُو	لَمْ نَدْعُ		نَدْعُو	دَعَوْنَا

اسم زمان مكان	فعل نهي	أمر حاضر	فعل نفي	فعل جحد	اسم فاعل	فعل مضارع	فعل ماضي
-	لا تَبْقُ	إِبْقُ	لا يَبْقَى	لَمْ يَبْقَ	بَاقٍ	يَبْقَى	بَقِيَ
-	لا تَبْقَا	إِبْقَا	لا يَبْقَيَانِ	لَمْ يَبْقَا	بَاقِيَانِ	يَبْقَيَانِ	بَقِيَا
-	لا تَبْقُوا	إِبْقُوا	لا يَبْقُونَ	لَمْ يَبْقُوا	بَاقُونَ	يَبْقُونَ	بَقُوا
	لا تَبْقِي	إِبْقِي	لا تَبْقَى	لَمْ تَبْقَ	بَاقِيَةٌ	تَبْقَى	بَقِيَتْ
-	لا تَبْقَا	إِبْقَا	لا تَبْقَيَانِ	لَمْ تَبْقَا	بَاقِيَتَانِ	تَبْقَيَانِ	بَقِيَتَا
-	لا تَبْقِينَ	إِبْقِينَ	لا يَبْقِينَ	لَمْ يَبْقِينَ	بَاقِيَاتُ	يَبْقِينَ	بَقِينَ
-	لا يَبْقُ	أمر غائب	لا تَبْقَى	لَمْ تَبْقَ	اسم مفعول	تَبْقَى	بَقِيَتْ
	لا يَبْقَا	لِيَبْقَ	لا تَبْقَيَانِ	لَمْ تَبْقَا	مَبْقِيٌّ	تَبْقَيَانِ	بَقِيْتُمْ
	لا يَبْقُوا	لِيَبْقَا	لا تَبْقُونَ	لَمْ يَبْقُوا	مَبْقِيَانِ	تَبْقُونَ	بَقِيْتُمْ
	لا تَبْقُ	لِيَبْقُوا	لا تَبْقِينَ	لَمْ تَبْقِي	مَبْقِيُونَ	تَبْقِينَ	بَقِيْتُ
	لا تَبْقُوا	لِتَبْقُ	لا تَبْقَيَانِ	لَمْ تَبْقَا	مَبْقِيَةٌ	تَبْقَيَانِ	بَقِيْتُمْ

بَقِيَّتٌ	تَبَقِيَّتٌ	مَبَقِيَّتَانِ	أَمْ تَبَقِيَّتٌ	لَا تَبَقِيَّتٌ	لَتَبَقِيَّتَا	لَا يَبَقِيَّتٌ	بُقِيَّتَا
بَقِيَّتٌ	أَبَقِيَّتٌ	مَبَقِيَّتَاتٌ	أَمْ أَبَقٌ	لَا أَبَقِيَّتٌ	لَيَبَقِيَّتٌ	لَا أَبَقٌ	بُقِيَّتَانِ
بُقِيَّتَانَا	نُبَقِيَّتٌ		أَمْ نُبَقٌ	لَا نُبَقِيَّتٌ	لَأَبَقٌ	لَا نُبَقٌ	بُقِيَّتَاتٌ
					لِنُبَقٌ		

Бу бобда исми замон ва макон ҳамда исми олат келмаган.

Сулосий мужарраднинг 6 бобига кўра ноқисларнинг келиш ҳолатлари:

- 1– боб رَمَى (и) отмоқ, ирғитмоқ
- 2– боб دَعَا (у) чақирмоқ
- 3– боб رَعَى (а) риоя қилмоқ, ўтмоқ
- 4– боб رَضِيَ (а) рози бўлмоқ
- 5– боб رَخَوَ (у) ювош бўлмоқ

3– боб رَعَىнинг мозийси رَمَىга солиштириб тусланади, музореъси رَعَى эса رَمَىга солиштириб тусланади.

6– боб رَخَوَ (у) رَخُوَ – يَرُخُو ювош бўлмоқ феълнинг мозийси қўйидагича:

رَخُوَ	رَخُوْتُ	رَخُوْتُ	رَخُوْتُ	رَخُوْتُ	رَخُوْتُ
رَخُوْنَا	رَخُوْنَا	رَخُوْنَا	رَخُوْنَا	رَخُوْنَا	رَخُوْنَا
رَخُوْنَا	رَخُوْنَا	رَخُوْنَا	رَخُوْنَا	رَخُوْنَا	رَخُوْنَا

Музореъси эса رَخُوَ га мослаб тусланади.

Сиз қуйидаги ўзаклардан 7 та феъл ва 5 та исми луғат китоби ёрдамида ясанг.

- بَرَى (и) بَرَى – يَبْرِي қалам учламоқ.
 سَهَا (у) سَهَا – يَسْهَوُ унутмоқ.
 رَعَا (а) رَعَا – يَرَعَى ўтламоқ.
 رَضِيَ (а) رَضِيَ – يَرْضَوُ рози бўлмоқ.

Лафифлар

Лафифлар ноқисдан фарқсиз тусланади.

Сиз қуйидаги ўзаклардан ноқислардаги қоидаларга кўра 7 та феъл ва 5 та исм ясанг:

- رَوَى (и) رَوَى – يَرْوِي ривоят қилмоқ

كُحْلِي بُؤْمُوك - فُؤُؤ - يَفُؤِي (ا) فُؤِي
 حَيَاةً، حَيَاةً، يَحْيِي (ا) حَيِي

Мултавийлар

Мултавийларни 7 та феъл ва 5 та исмда келиш ҳоллари:

وَقَى (и) وَقَاةً، يَقِي сақламоқ.

وَلِي (и) وَلِيَّةً، يَلِي идора қилмоқ, бошқармоқ

اسم زمان مكان	فعل نهي	أمر حاضر	فعل نفي	فعل جحد	اسم فاعل	فعل مضارع	فعل ماضي
-	لَا تَقِي	قِي	لَا يَقِي	مَمْ يَقِي	وَأَقِي	يَقِي	وَقَى
-	لَا تَقِيَا	قِيَا	لَا يَقِيَانِ	مَمْ يَقِيَا	وَأَقِيَانِ	يَقِيَانِ	وَقِيَا
-	لَا تَقُوا	قُوا	لَا يَقُونَ	مَمْ يَقُوا	وَأَقُونَ	يَقُونَ	وَقُوا
<u>اسم آلت</u>	لَا تَقِي	قِي	لَا تَقِي	مَمْ تَقِي	وَأَقِيَّةً	تَقِي	وَقَّتْ
-	لَا تَقِيَا	قِيَا	لَا تَقِيَانِ	مَمْ تَقِيَا	وَأَقِيَانِ	تَقِيَانِ	وَقَّتَا
-	لَا تَقِيْرَ	قِيْرَ	لَا يَقِيْرَ	مَمْ يَقِيْرَ	وَقِيَاتُ	يَقِيْرَ	وَقِيْرَ
-	لَا يَقِي	<u>أمر غائب</u>	لَا تَقِي	مَمْ تَقِي	<u>اسم مفعول</u>	تَقِي	وَقِيَتْ
<u>اسم تفضل</u>	لَا يَقِيَا	لِيَقِيَا	لَا تَقِيَانِ	مَمْ تَقِيَا	مَوْقِيِي	تَقِيَانِ	وَقِيْتُمَا
-	لَا يَقُوا	لِيَقُوا	لَا تَقُونَ	مَمْ تَقُوا	مَوْقِيِيَانِ	تَقُونَ	وَقِيْتُمْ
-	لَا تَقِي	لِيَقُوا	لَا تَقِيْرَ	مَمْ تَقِي	مَوْقِيِيُونِ	تَقِيْرَ	وَقِيَتْ
-	لَا تَقِيَا	لَتَقِيَا	لَا تَقِيَانِ	مَمْ تَقِيَا	مَوْقِيِيَّةً	تَقِيَانِ	وَقِيْتُمَا
-	لَا يَقِيْرَ	لَتَقِيَا	لَا تَقِيْرَ	مَمْ تَقِيْرَ	مَوْقِيِيْتَانِ	تَقِيْرَ	وَقِيْرَتُ
-	لَا أَقِي	لِيَقِيْرَ	لَا أَقِي	مَمْ أَقِي	مَوْقِيِيَاتُ	أَقِي	وَقِيَتْ
-	لَا تَقِي	لَأَقِي	لَا تَقِي	مَمْ تَقِي		تَقِي	وَقِيْنَا
		لَتَقِي					

Буларни исми замон ва макон, исми олат ва исми тафзил сийғалари лугат китобида келтирилмагани учун бу ерда ҳам улар келтирилмади.

اسم زمان مكان	فعل نهي	أمر حاضر	فعل نفي	فعل جحد	اسم فاعل	فعل مضارع	فعل ماضي
مَوْلَى	لَا تَلِي	لِي	لَا يَلِي	مَمْ يَلِي	وَالِي	يَلِي	وَلَى
مَوْلِيَانِ	لَا تَلِيَا	لِيَا	لَا يَلِيَانِ	مَمْ يَلِيَا	وَالِيِنِ	يَلِيَانِ	وَلِيَا
مَوْلِ	لَا تَلُوا	لُوا	لَا يَلُونَ	مَمْ يَلُوا	وَالُونَ	يَلُونَ	وَلُوا
<u>اسم آلت</u>	لَا تَلِي	لِي	لَا تَلِي	مَمْ تَلِي	وَالِيَّةً	تَلِي	وَلِيَتْ

وَلَيْتَا	تَلَيَانِ	وَالْيَتَانِ	مَم تَلِيَا	لَا تَلِيَانِ	لِيَا	لَا تَلِيَا	مَوْلَاةٌ
وَلَيْتَ	يَلِيَنَّ	وَالْيَاتُ	مَم يَلِيَنَّ	لَا يَلِيَنَّ	لِيَنَّ	لَا تَلِيَنَّ	مَوْلَاتَانِ
وَلَيْتَ	تَلِي	<u>اسم مفعول</u>	مَم تَلِ	لَا تَلِي	أمر غائب	لَا يَلِ	مَوْلَاتٌ
وَلَيْتُمَا	تَلِيَانِ	مَوْلِيَّ	مَم تَلِيَا	لَا تَلِيَانِ	لِيَلِ	لَا يَلِيَا	<u>اسم تفضل</u>
وَلَيْتُمْ	تَلُونُ	مَوْلِيَانِ	مَم تَلُونُ	لَا تَلُونُ	لِيَلِيَا	لَا يَلُونُ	أَوْلَى
وَلَيْتَ	تَلِيَنَّ	مَوْلِيُونُ	مَم تَلِيَنَّ	لَا تَلِيَنَّ	لِيَلُونُ	لَا يَلِيَنَّ	أَوْلِيَانِ
وَلَيْتُمَا	تَلِيَانِ	مَوْلِيَّةٌ	مَم تَلِيَا	لَا تَلِيَانِ	لَتَلِ	لَا تَلِيَا	أَوْلُونُ
وَلَيْتُكُمْ	تَلِيَنَّ	مَوْلِيَّتَانِ	مَم تَلِيَنَّ	لَا تَلِيَنَّ	لَتَلِيَا	لَا يَلِيَنَّ	وَلِيَا
وَلَيْتَ	أَلِي	مَوْلِيَّاتٌ	مَم أَلِ	لَا أَلِي	لَيَلِيَنَّ	لَا أَلِ	وَلِيِيَانِ
وَلَيْتَا	تَلِي		مَم تَلِ	لَا تَلِي	لَأَلِ	لَا نَلِ	وَلِيِيَاتٌ
					لَتَلِ		

Мултавийлар охири ноқис каби тусланади, аввали эса «вов» ли мисол каби тусланади.

Сиз қуйидагиларнинг ўзагидан 7 та феъл ва 5та исм тусланг;

وَفَى (и) يَفِي وَفَاءً - бажармоқ

وَلِي (и) يَلِي وَوِي - яқин бўлмоқ

Қоида

Икки алиф бир жойда келса, иккинчисини олдинги алифнинг ҳаракатига биноан қалб қилинади.

أَ أَمَنْ - АМАН

أُ أُمِنَ - АУМИН

إِ إِيمَانًا - ИЪМАНА

Яна истеъмолда кўп ишлатиладиган أَأَخَذَ ва أَكَلُ феъллари амрининг аввалдаги иккита алифи ҳам хазф қилинади. Мисоли;

أُأَخَذُ - АХУД

أُأَكُلُ - АКУЛ

Яна истеъмолда кўп ишлатиладиган أَرَى ноқис رَبَّى га кўра тусланади, музореъси эса икки иллат ҳарфи алифга қалб қилинишга кўра тусланади;

يَرَى - يَرَى - يَرَى

Бирлик. Иккилик. Учлик.
يَرَى - يَرِيَانِ - يَرُونُ музаккар

تَرَى	-	تَرَيَانِ	-	муаннас
تَرَى	-	تَرَيَانِ	-	музаккар
تَرَيْنِ	-	تَرَيَانِ	-	муаннас
أَرَى	-			نَرَى

Амр олиш қоидалари

Амр феълни икки амалиёт билан олинади.

Биринчиси: "Охирини сукун қилинади".

Иккинчиси: "Музориат ҳарфини туширилади".

تَبِعُ - يَبْعُ، تَقُولُ - قُلْ، تَتَّبِعُ - تَبِّ، تَفْرُقُ - فَرَّقَ

تَرَى - رَ، تَقَى - قَ، تَرَوِي - رَوَى، تَرْمِي - رَمَى

Охири иллатли ҳарфларда иллат ҳарфини тушишлиги сукундан ўринбосар бўлади, биринчи ҳарф ҳаракатли бўлса, ўзи қолади, бўлмаса васлийя алифини феълни ўрта ўзаги, яъни فَعَلَ ни ع ни ҳаракатига кўра келтирилади.

Мисоли;

ماضي	مضارع	أمر
قَالَ	يَقُولُ	قُلْ
دَعَا	يَدْعُو	ادْعُ
بَرَى	يَبْرِي	ابْرِ
بَقِيَ	يَبْقَى	ابْقَ
مَدَّ	يَمُدُّ	مُدَّ
وَضَعَ	يَضَعُ	ضَعْ
وَقَى	يَقِي	قِ

Етти ақсомни мажхул ҳолда келиши

Саҳиҳ феълларнинг мажхуллари юқорида ўтди.

Музоъаф феълларнинг мажхуллари қуйидагичадир:

ماضي	مضارع
فَرَّقَ	يُفَرِّقُ
فَرَّقَانِ	يُفَرِّقَانِ

فُرُوا	يُفْرُونَ
فُرْتُ	تُفِّرُ
فُرْنَا	تُفَرِّانِ
فُرْنَا	يُفَرِّرْنَ
فُرْتُ	تُفِّرُ
فُرْنَا	تُفَرِّانِ
فُرْتُمْ	تُفَرِّونَ
فُرْتُ	تُفَرِّينَ
فُرْنَا	تُفَرِّانِ
فُرْتُمْ	تُفَرِّرْنَ
فُرْتُ	أُفِّرُ
فُرْنَا	نُفِّرُ

«Вов»ли мисоллар саҳихдан фарқсиз тусланади, ёки мисоллар музореъсини эса «йо»сини «вов»га қалб қилинади يُؤَسِّرُ - يُيَسِّرُ

Ажвафларнинг мажҳуллари

ماضي	مضارع
قِيلَ	يُقَالُ
قِيلاً	يُقَالَانِ
قِيلُوا	يُقَالُونَ
قِيلَتْ	تُقَالُ
قِيلْنَا	تُقَالَانِ
قِيلَ	يُقَلْنَ
قِيلَتْ	تُقَالُ
قِيلْتُمْ	تُقَالَانِ
قِيلْتُمْ	تُقَالُونَ
قِيلْتِ	تُقَالَيْنِ
قِيلْنَا	تُقَالَانِ
قِيلْتُمْ	تُقَلْنَ
قِيلْتُ	أَقَالُ
قِيلْنَا	نُقَالُ

Лафифларнинг мажхуллари ноқислардан фарқсиз тусланади. Мултавийларнинг мозийси ноқислардан фарқсиз тусланади ҳамда музореъсини «вов»и тушмайди.

مضارع

يُوقَى	تُوقَى	أُوقَى
يُوقِيَانِ	تُوقِيَانِ	أُوقِيَانِ
يُوقُونَ	تُوقُونَ	أُوقُونَ
يُوقِيَنَّ	تُوقِيَنَّ	أُوقِيَنَّ
يُوقِيَانِ	تُوقِيَانِ	أُوقِيَانِ
يُوقِيَنَّ	تُوقِيَنَّ	أُوقِيَنَّ

2- боб

12 та сулосий мазидларнинг 7 та ақсомда келиши ва ҳамзаланган ҳолда келишидаги ўзгаришлар.

Қоида: ف си, ع ни, ل ми ҳамзаланган мазидларда иккита ҳамза бир жойда келса, иккинчиси сукунли бўлса, иккинчисини биринчисининг ҳаракатига қараб қалб қилинади.

Мисоллар: آمَنَ иймон келтирди.

أُؤْمِنُ иймон келтираман.

إِيْمَانٌ иймон келтирмоқ.

Бошқа ҳолатларда ҳамза ўз ўрнида қолади.

Мисоллар:

يُؤْمِنُ يُقْرَأُ يُؤْمَرُ

ماضي	مضارع	أمر	مصدر
أَرَى	يُرِي	أَرِ	إِرَاءَةٌ

Асли мозийси أَرَى кўрсатди, музореъси يُرِي кўрсатган эди, айтилиши қийин бўлгани учун ҳамзаси ҳазф қилинган, унинг ҳаракатини олдинги ҳарфга кўчирилган натижада:

إِرَاءَةٌ - أَرِ - يُرِي - أَرَى

бўлган.

Музорё мажхули *يُرَى* бўлади.

Қоида: Агарда калиманинг аслий ҳарфларидан бири тушириб қолдирилса, *ة* ундан ўринбосар бўлиб келади.

Мисоллар:

إِقَامَةٌ - أَقَامَ، صِلَةٌ - وَصَلَ

مُرَاعَاةٌ - رَاعَى، إِرَاءَةٌ - أَرَى

Сулосий мазидни 1-бобини 7 та ақсомда келиш ҳолатлари

1-си музоъаф:

ماضي	مضارع	أمر	مصدر
أَحَبَّ	يُحِبُّ	أَحِبَّ	إِحْبَابٌ

Қоида: Агар *فعل* ни *ع* и ва *Л*ини баробаридаги икки ҳарф бир жинсда бўлиб, ҳар иккаласи ҳаракатли бўлса, идғом қилинади. Бордию, иккинчиси сукунли бўлса, ора очилади. Мисоли: *أَحَبَّ* ғоибининг муаннас кўплиги *أَحْبَبُنْ* бўлади. *يُحِبُّ* ғоибининг муаннас кўплиги *يُحِبُّنْ* бўлади.

Бу бобнинг мажхули;

ماضي	مضارع
أَحَبَّ	يُحِبُّ
اسم فاعل	اسم مفعول
مُحِبُّ	مُحِبُّ

Машқ: Сиз *إِفْرَارٌ* (икрор бўлмоқ) ўзагидан 7 та феъл ҳамда исми фоил ва исми мафъул ясанг.

2-си мисоли вовий:

ماضي	مضارع	أمر	مصدر
أَوْجَبَ	يُوجِبُ	أَوْجِبْ	إِجَابٌ

اسم مفعول	اسم فاعل
مُوجِبٌ	مُوجِبٌ

Мисол:

أَيْسَرَ	يُوسِرُ	أَيْسِرُ	إَيْسَارًا

اسم فاعل

مُوسِرٌ

اسم مفعول

مُوسَّرٌ

Вовли мисолларда масдарнинг «вов»ини «йо»га қалб қилинди. «Йо»ли мисолларда эса музореъ, исми фоил ва исми мафъулни «йо»сини қалб қонунига кўра «вов»га қалб қилинган.

Мажҳули:

أَوْجِبُ أَوْجِبُ

Машқ: Сиз أَوْقَفَ дан 7 та феъл, исми фоил ва исми мафъул ясанг.

3-си ажваф:

ماضي	مضارع	أمر	مصدر
أَقَامَ	يُقِيمُ	أَقِمْ	إِقَامَةٌ

اسم مفعول

مُقِيمٌ

اسم مفعول

مُقَامٌ

Мозийнинг муаннас кўплигида أَمَّنَ бўлади, музореънинг муаннас кўплигида تَقَمَّنَ бўлади.

Мажҳули:

بُؤلادى - أُقِيمُ

Машқ: Сиз إِفَاصَةَ дан 7 та феъл, исми фоил ва исми мафъул ясанг.

4-си ноқис:

Қоида: Ноқисларда зоида ت билан бошланган бошқа боблар, сулосий мужарраднинг биринчи боби رَبِّي - رَبِّي каби тусланади.

Мисоллари:

إِمْتَدَى، إِتْحَنَى، عَادَى، رَبِّي، أَرْضَى

Зоида ت билан бошланганлари эса سَعَى - سَعَى даги қонунларга кўра тусланади.

Мисоллари:

تَضَوُّصِي، تَرَاضِي، تَرَقَّ

Қоида: Сулосий мазидни اِفْعَالٌ، اِنْفِعَالٌ، اِسْتِفْعَالٌ бобларининг ноқисларини охиридаги иллат ҳарфлари масдарларида ҳамзага алмаштирилади.

Мисоллари:

اِرْضَاءٌ، اِمْتِدَاءٌ، اِنْخَاءٌ، اِسْتِجْلَاءٌ кабилар.

ماضي	مضارع	أمر	مصدر
أَرْضَى	يُرضِي	أَرْضِ	إِرْضَاءٌ

اسم فاعل
مُرْضِي

اسم مفعول
مُرْضَى

Мажҳули: يُرْضَى، أَرْضَى

Машқ: Сиз اَهْدَى ни 7 та феъл, исми фоил ва исми мафъул килиб тусланг.

Лафифлар ноқислардан фарқсиз тусланади. Мултавийлар ҳам ноқислар каби тусланади. Лекин масдаридаги «вов» «йо»га қалб қилинади.

ماضي	مضارع	أمر	مصدر
أَوْحَى	يُوحِي	أَوْح	إِخَاءٌ

Машқ: Сиз اِرْوَاءٌ ва اِنْخَاءٌ ни феъллар ва исмларда тусланг.

Сулосий мазиднинг 2-боби

Музоъафлар, мисоллар ва ажвафлар саҳиҳдан фарқсиз тусланади.

Ноқис.

ماضي	مضارع	أمر	مصدر
رَبَّى	يُرَبِّي	رَبِّ	تَرْبِيَةٌ

اسم فاعل
مُرَبِّي

اسم مفعول
مُرَبَّى

Бу феълнинг мажҳули رَبِّي، يُرَبِّي бўлади.

Лафифлар ва мултавийлар ноқис каби тусланади.

Машқ: سَوَّى، حَيَّى، وَفَّى ларни феъллар ва исмларда тусланг.

Сулосий мазиднинг 3-боби.

1-Музоъаф:

ماضي	مضارع	أمر	مصدر
حَاجَّ	يُحَاجُّ	حَاجَّ	مُحَاجَّةٌ

Исми фоил: مُحَاجُّ

Мажхули مُحَاجَّ - حَاجَّ бўлади.

Машқ: Сиз فَرَّ يَفْرُ, даги қоидаларга кўра فَحَارَни тусланг. Мисоллар ва ажвафлар саҳиҳ каби тусланади.

Ноқис:

ماضي	مضارع	أمر	مصدر
رَاعَى	يُرَاعَى	رَاعَ	مُرَاعَاةٌ

اسم مفعول اسم فاعل
مُرَاعَى مُرَاعٍ

Бу феълни мажхули يُرَاعَى, رُوعِيَ бўлади.

Лафиф ва мултавийлар ноқис каби тусланади.

Машқ: تَعَاَى ва وَآلَى ни феъллар ва исмларда тусланг.

Сулосий мазиднинг 4-боби

إِنْضَمَّ - يَنْضَمُ - إِنْضَمَّ - إِنْضَمَامٌ

Қўшилмоқ

Исми фоил:

مُنْضَمٌ

Машқ: إِنْضَمَّ ни тусланг.

Ажваф

ماضي	مضارع	أمر	مصدر
انْقَادَ	يُنْقَادُ	انْقَدْ	انْقِيَادٌ

Исми фоил;

مُنْقَادٌ

Бу бобнинг, ғоибини муаннас кўплиги мозийда انْقَدَنَّ, музореъда эса يَنْقَدَنَّ бўлади.

Амр феъли

مؤنث	مذكر
انْقَادِي	انْقَدْ
انْقَادَا	انْقَادَا
انْقَدَنَّ	انْقَادُوا

Мажҳули: انْقِيدَ - انْقَادُ бўлади, ғоибни муаннас кўплигидаги мозийда انْقَدَنَّ , музореъда эса يَنْقَدَنَّ бўлади.

Машқ: انْقَاسَ ни тусланг.

Ноқис:

ماضي	مضارع	أمر	مصدر
انْتَهَرَ	يُنْتَهَرِي	انْتَهَرِي	انْتِهَارٌ

Маъноси: йиртилмоқ.

Исми фоил:

مُنْتَهَرٍ

Мажҳули: Мозийси انْتَهَرِي, музореъси يَنْتَهَرِي бўлади.

Лафифлар ноқислар каби тусланади. Бу бобда мултавийлар келмаган.

Машқ: انْتَبَرِي ва انْتَبَرِي ни тусланг.

Сулосий мазиднинг 5-боби

Музоъаф:

مصدر	أمر	مضارع	ماضي
إِحْتِجَاجٌ	إِحْتَجَّ	يُحْتَجُّ	إِحْتَجَّ

Исми фоил;

يُحْتَجُّ

Мажхули: يُحْتَجُّ - أَحْتَجُّ бўлади.

Машқ: اِعْتَمَّ салла ўрамоқ феълини тусланг.

Вовли мисол:

مصدر	أمر	مضارع	ماضي
إِتِّحَادٌ	إِتَّحَدْ	يَتَّحِدُ	إِتَّحَدَ

اسم المفعول
مُتَّحِدٌ

اسم الفاعل
مُتَّحِدٌ

Мажхули أُتِّحَدُ - اِتَّحَدُ бўлади.

«Йо»лик мисол:

مصدر	أمر	مضارع	ماضي
إِتِّسَارٌ	إِتَّسِرْ	يَتَّسِرُ	إِتَّسَرَ

اسم المفعول
مُتَّسِرٌ

اسم الفاعل
مُتَّسِرٌ

إِتِّعَالَ бобидаги ўзгаришлар учун қоидалар.

1. نِىنِغ ف سىنى баробарида «вов» ёки «йо» ҳарфлари келса, уларни тушириб, боб аломати ت ни иккилантирилади.

Мисоллар:

إِتَّحَدَ - اِؤْتَّحَدَ

إِتَّسَرَ - اِؤْتَّسَرَ бўлади.

2. نِىنِغ ف сى баробарида йўғон товуш билан ўқиладиган ط, ظ, ص, ҳарфлари келса, боб аломати бўлган кичкина ت ни катта ط га алмаштирилади.

Мисоллари:

ضَرَبَ - اِضْتَرَبَ - اِضْطَرَبَ

طَلَعَ - اِطْتَلَعَ - اِطْطَلَعَ

ضَرَبَ - اِضْتَرَبَ - اِضْطَرَبَ

ظَلَمَ - اِظْتَلَمَ - اِظْطَلَمَ

3. فَعَلْ ни сани баробарида د، ذ، ر ҳарфлари келса, боб аломати ت ни د га алмаштириш ҳам мумкин.

دَرًا - اِدْتَرًا - اِدْرًا
 دَخَرَ - اِدْخَرَ - اِدْخَرَ
 رَجَرَ - اِرْجَرَ - اِرْجَرَ

4. Ифтиъол бобининг ت си ز، د، ذ ҳарфларининг худди ўзига алмаштирилиши ҳам мумкин.

ظَلَمَ - اِظْلَمَ - اِظْلَمَ
 ذَكَرَ - اِدْكَرَ - اِدْكَرَ
 رَجَرَ - اِرْجَرَ - اِرْجَرَ

5. اِدْكَرَ ни ذ сани د га ҳам алмаштирилади.
 اِدْكَرَ - اِدْكَرَ бўлади.

6. فَعَلْ ни сани баробарида ҳамза келса, ҳамзани «йо»га қалб қилиб, «йо»ни тушириб боб аломати ت ни иккилантрилади:

اِتَّخَذَ - اِيْتَّخَذَ - اِيْتَّخَذَ бўлади.

Машқ: اِتَّخَذَ ни тусланг.

Ажваф:

ماضي	مضارع	أمر	مصدر
اِخْتَارَ	يُخْتَارُ	اِخْتَرْ	اِخْتِيَارٌ

Танламоқ

Исми фоил:

مُخْتَارٌ

Бу боб اِتَّخَذَ туслангани каби тусланади.

Машқ: Сиз اِفْتَاتَ ни тусланг.

Ноқис:

ماضي	مضارع	أمر	مصدر
اِجْتَلَى	يَجْتَلِي	اجْتَلِ	اِجْتِلَاءٌ

اسم المفعول اسم الفاعل
 مُجْتَلَى مُجْتَلٍ

Мажҳули اِجْتَلَى бўлади.

Лафиф ноқис каби тусланади. Мултавийда эса ўтган қоидаларга кўра «вов»ни тушириб, боб аломати ت ни иккилантрилади: اِوْتَقَى - اِوْتَقَى бўлади.

Исми фоил:

مُنْتَقَى

Машқ: Сиз اِتِّقَاءَ ни тусланг.

Олтинчи ва еттинчи боб мазидларида ўзгаришлар жуда кам учрайди. Олтинчи ва еттинчи боб ажвафлари саҳиҳ каби тусланади.

Машқ: Сиз اِسْوَادَ ва اِسْوَادٌ ни феъллар ва исмларда тусланг.

Сулосий мазиднинг 8-боби

Музоъаф, мисол ва ажвафлар каби тусланади.

Ноқис:

ماضي	مضارع	أمر	مصدر
تَرَقَّى	يَتَرَقَّى	تَرَقَّ	تَرَقَّى

Кўтарилмоқ

اسم المفعول
مُتَرَقَّى

اسم الفاعل
مُتَرَقِّ

Мажҳули تُرَقِّي - تُرَقَّى бўлади.

Лафиф ва мултавийлар ноқис каби тусланади.

Сиз تَزَوَّجَ яширинмоқ, تَوَقَّى эҳтиёт бўлмоқ ўзакларидан феъллар ва исмлар ясанг.

Эслатма: سَعَى - يَسْعَى даги қонунларга кўра тусланг.

Сулосий мазиднинг 9-боби

Музоъаф:

ماضي	مضارع	أمر	مصدر
تَصَامَمَ	يَتَصَامَمُ	تَصَامَمَ	تَصَامَمَ

Ўзини карга солмоқ

Исми фоил:

مُتَصَامِمٌ

Ёки уни саҳиҳ каби тусланади:

ماضي	مضارع	أمر	مصدر
تَصَامَمَ	يَتَصَامَمُ	تَصَامَمَ	تَصَامَمَ

Машқ: Сиз تَمَامَ дан феъллар ва исмлар ясанг.

Мисол ва ажвафлар саҳиҳ каби тусланади.

Ноқис:

ماضي	مضارع	أمر	مصدر

تَصَابٍ	يَتَصَابِي	تَصَابَ	تَصَابٍ

Маъноси: Ўзини болаларча тутмоқ

Исми фоил مُتَصَابٍ бўлади.

Мажхули: تَصَابِي - تُصَوَّبِي бўлади.

Лафифлар ва мултавийлар ноқис каби тусланади.

Машқ: Сиз تَعَايِي - يَتَعَايِي ва تَوَارِي - يَتَوَارِي феълларини тусланг.

Сулосий мазиднинг 10-боби

Музоъаф:

ماضي	مضارع	أمر	مصدر
اِسْتَحَبَّ	يَسْتَحِبُّ	اِسْتَحِبَّ	اِسْتِحْبَابٌ

اسم المفعول
مُسْتَحَبٌّ

اسم الفاعل
مُسْتَحِبٌّ

Мажхули:

مضارع
يُسْتَحَبُّ

ماضي
اُسْتَحَبَّ

Машқ: Сиз اِسْتَحَقُّ дан феъллар ва исмлар ясанг.

Мисоллар саҳиҳ каби тусланади, фақат «вов»ли мисолни вовини масдариди «йо»га қалб қилинади.

ماضي	مضارع	أمر	مصدر
اِسْتَوْجَبَ	يَسْتَوْجِبُ	اِسْتَوْجِبْ	اِسْتِجَابٌ

Ажваф:

ماضي	مضارع	أمر	مصدر
اِسْتَحَابَ	يَسْتَحِيبُ	اِسْتَحِبْ	اِسْتِحَابَةٌ

اسم المفعول
مُسْتَحَابٌ

اسم الفاعل
مُسْتَحِيبٌ

Ғоибни муаннас кўплигида мозийда اِسْتَحَبَّنَ, музореъда يَسْتَحِبُّنَ бўлади.

Мажхули:

مضارع
يُسْتَحَابُ

ماضي
اُسْتَحِيبَ

Машқ: Сиз اِسْتَقَامَ феълини тусланг.

Ноқис:

ماضي	مضارع	أمر	مصدر
اِسْتَجَلَى	يَسْتَجَلِي	اِسْتَجِلْ	اِسْتِجْلَاءٌ

اسم المفعول اسم الفاعل
مُسْتَجَلِي مُسْتَجِلٌ

Мажҳули **اِسْتَجَلَى** – **اِسْتَجَلِي** бўлади.

Лафиф ва мултавийлар ноқис каби тусланади. Лекин мултавийни **ف** си баробаридаги вов масдарда «йо»га қалб қилинади.

ماضي	مضارع	أمر	مصدر
اِسْتَوْفَى	يَسْتَوْفِي	اِسْتَوْفِ	اِسْتِيفَاءٌ

Машқ: Сиз **اِسْتَوْفَى**, **اِسْتَوْفِي** ни тусланг.

Сулосий мазиднинг 11-боби

Бу бобдаги ўзгаришлар «вов»ли ноқисга тўғри келади.

ماضي	مضارع	أمر	مصدر
اِجْلَوْلَ	يَجْلُولِي	اِجْلَوْلْ	اِجْلِيلَاءٌ

Сулосий мазиднинг 12-боби

Бу бобда ўзгаришлар учратилмаган.

Рубоъий мужаррадлардаги ўзгаришлар лафифларга тўғри келади.

ماضي	مضارع	أمر	مصدر
ضَوَّضَى	يُضَوِّضِي	ضَوِّضْ	ضَوِّضَاءٌ

اسم المفعول اسم الفاعل
مُضَوِّضِي مُضَوِّضٌ

Рубоъий мазидлардаги ўзгаришлар ноқис бобига тўғри келади.

ماضي	مضارع	أمر	مصدر
اِسْلَنْقَى	يَسْلَنْقِي	اِسْلَنْقْ	اِسْلَنْقَاءٌ

Чалқанча ётмоқ

Исми фоил:

مُسَلَّنَقِي

تَفَعَّلُ, تَفَاعَلُ, تَفَعَّلُوا бобларидаги ўзгаришлар.

Зоида т билан бошланадиган бу уч феълларни музореъсида т қўшиладиган саккизта сийғада, ғойбни муаннас муфрад тасниясини ва олтига мухотабда боб аломати бўлган т тушиб қолиши мумкин.

Мисол; تَنْزَلُ тушмоқ.

تَنْزَلُ - تَنْزَلُ
تَنْزَلَانِ - تَنْزَلَانِ
تَنْزَلُونَ - تَنْزَلُونَ
تَنْزَلِينَ - تَنْزَلِينَ
تَنْزَلْنَ - تَنْزَلْنَ

اِفْتِعَالُ бобидаги ўзгаришлар

Ифтиъол бобига кўчадиган феълларнинг т ҳарфларида ҳарфларида т д з р з с в з п з ни е ни ҳарфларида бўлса, музореъда боб аломати бўлган т ни шу ҳарфга алмаштириш ёки кириштириш мумкин. Бунда т нинг фатҳасини ўзидан олдинги ҳарфга кўчирилади.

Мисол;

يَنْزُرُ - يَنْزُرُ، يَنْزُرُ - يَنْزُرُ
يَنْزُرُ - يَنْزُرُ، يَنْزُرُ - يَنْزُرُ
يَنْزُرُ - يَنْزُرُ، يَنْزُرُ - يَنْزُرُ
يَنْزُرُ - يَنْزُرُ، يَنْزُرُ - يَنْزُرُ
يَنْزُرُ - يَنْزُرُ، يَنْزُرُ - يَنْزُرُ
يَنْزُرُ - يَنْزُرُ، يَنْزُرُ - يَنْزُرُ

Бу феълларнинг ф си касра билан ўқилиши ҳам мумкин:

يَنْزُرُ يَنْزُرُ

تَفَعَّلُ, تَفَاعَلُ бобларининг ф си баробаридаги ҳарф шу ўн битта ҳарфдан бири бўлса, зоида т ни шу ҳарфга алмаштириб, кириштириш мумкин. Масдари ва мозийсида иккитасини олдига васлий ҳамзани келтирилади ҳамда бир жойда бўлиб қолган иккита бир хил ҳарф бириктирилади.

إِدَّتْرُ - دِدَّتْرُ - تِدَّتْرُ
يِدَّتْرُ - يِدَّتْرُ - يِدَّتْرُ

Масдарини ҳамзали бобларнинг масдаридек қилинади:

		تَدَّتُّرٌ	إِدَّتَّارٌ
تَنَاقُلٌ	إِنْتَاقَلٌ	يَتَنَاقُلُ	إِنْتَاقُلٌ
تَدَارُكٌ	إِدَارِكٌ	يَتَدَارِكُ	إِدَارِكٌ
تَذَكَّرٌ	إِذَكَّرٌ	يَذَكِّرُ	إِذَكَّرٌ
تَزِينٌ	إِزِينٌ	يَزِينُ	إِزِينٌ
تَسْمَعٌ	إِسْمَعٌ	يَسْمَعُ	إِسْمَعٌ
تَطَهَّرٌ	إِطَهَّرٌ	يَطَهِّرُ	إِطَهَّرٌ

Қуръони каримдаги: يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ، إِيَّاكُمْ، يَطَهِّرُنَّ، إِنْتَاقُلْتُمْ، لَا يَسْمَعُونَ каби сўзлар ҳам шу бобдандир.

تمت بعون الله تعالى